

Splitska riva kao javni prostor

Pierov, Tihana

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:097577>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-10**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za sociologiju

Diplomski rad

SPLITSKA RIVA KAO JAVNI PROSTOR

Tihana Pierov

Mentorica: dr. sc. doc. Jana Vukić

ZAGREB, 2021.

SPLITSKA RIVA KAO JAVNI PROSTOR

THE SPLIT RIVA AS A PUBLIC SPACE

Tihana Pierov

SAŽETAK:

Predmet istraživanja ovog rada je utvrditi značaj, stavove i važnost splitske rive za njene svakodnevne korisnike. Istraživanje se vršilo metodom promatranja na prostoru Rive između ljetnog i zimskog perioda u svrhu usporedbe načina korištenja tog prostora. Intervjui su provedeni sa stanovnicima stare gradske jezgre, djelatnicima s prostora rive, turistima i stručnjacima iz područja sociologije, povijesti umjetnosti i arhitekture (urbanizma) o njihovom osobnom i stručnom doživljaju prostora Rive, ukupno 15 sudionika. Stavovi sugovornika su dali objašnjenje za prostor Rive kao prostor ekonomskog, društvenog i simboličkog značaja.

Ključne riječi: Split, riva, javni prostor, mediteran, turizam, Advent

Sadržaj

1. Uvod	4
2. Javni prostor	6
2.1. Riva	8
3. Splitska riva kroz povijest	10
4. Metodologija istraživanja	16
4.1. Metoda promatranja	17
4.1.1. Rezultati promatranja	18
4.2. Polustrukturirani intervju	21
4.2.1. Osobni motivi posjeta	21
4.2.2. Iskustvo stanara stare gradske jezgre o promjenama na Rivi	23
4.2.3. Opis osnovnih značajki i karakteristika	25
4.2.4. Splitska riva kao kulturni fenomen (simbolika rive)	26
4.2.5. Odnos turizma i javnog prostora	29
4.2.6. Kvaliteta i utilizacija prostora i sadržaja tijekom ljetnog i zimskog perioda 31	
4.2.7. Prijedlozi i preporuke	33
4.2.8. Stavovi stručnjaka	36
4.2.9. Prostor rive u vrijeme pandemije COVID-19	40
5. Diskusija	43
6. Zaključak	46
7. Literatura	48
8. Prilozi	49
Prilog 1: Tablica dokumentiranog promatranja	49
Prilog 2: Fotodokumentacija	52
Prilog 3: Protokol polustrukturiranog intervjua	64

1. Uvod

Javni prostor se odnosi na prostor nekog grada koji je jednako dostupan svima i koji isto tako pripada svima, te se zbog toga još naziva i zajedničkim prostorom. On podrazumijeva područje na kojem se svakodnevno odvijaju različite društvene interakcije i zato je svaki javni prostor mjesto i socijalnog i javnog života. Gradove upravo čine te kombinacije fizički opipljivih formi poput javnih prostora i nevidljivih struktura koje se manifestiraju u njima, kao što su kultura, oblici ponašanja ili neki specifični običaji, ili bolje rečeno društvene aktivnosti (David Sim, 2019). Prema Gehlu (2011: 53) „društvene aktivnosti su integralni dio vanjskih prostora“. One uključuju sve oblike društvene interakcije, od djece koja se igraju do ljudi koji sjede na klupama, te se događaju sasvim spontano, ali ovise o kontekstu u kojem se odvijaju.

Prostor rive je karakterističan za priobalna mjesta i označava gradsku obalu uz more, te se uz takav pojam veže jedan specifičan kontekst koji se odnosi na spomen tog prostora. Pojam „rive“ se uzima kao urbani prostor koji definira priobalne mediteranske gradove poput Splita, a upravo ta specifičnost neodvojivosti prostora od mora je čini privlačnijom za posjetitelje jer osim što je socijalna sredina, ona je i prirodna sredina jer je u direktnom doticaju s prirodnim okruženjem, odnosno morem (Mišetić, 1996). Takav format različitosti vanjskog prostora je za Davida Sima (2019) faktor kvalitete prostora s obzirom da na području kakav je prostor rive, gdje je urbana sredina u direktnom kontaktu s prirodnim elementom mora, postoji mogućnost za nastanak većeg broja sadržaja i aktivnosti kojima se posjetitelji mogu baviti.

Splitska riva je javni prostor koji zajedno s drugim baštinskim elementima grada čini identitet grada Splita. Grad kao takav je područje raznovrsnih javnih i privatnih odnosa u kojemu su svi ti faktori međusobno povezani i koegzistiraju u zajedničkom prostoru (David Sim 2019). Kao javni prostor predstavlja življeno iskustvo raznih aktera koje se oblikuje kroz određene vrijednosti koje joj stanovništvo pridaje. Prostor življenog iskustva se odnosi na održavanje različitih vrijednosti kroz svakodnevne društvene procese i njihove manifestacije u tom urbanom prostoru, te je zbog svoje uloge u svakodnevnom životu stanovnika cijeloga Splita, ali prvenstveno stanovnika stare gradske jezgre i turista važno sagledavati Rivu kao prostor za promicanje kvalitete života i mjesto razvoja i reprodukcije posebne kulture i osjećaja mjesta i identiteta. Za pobliže opisivanje ukupnosti aspekata koji sačinjavaju prostor Rive se može upotrijebiti ideja „duha mjesta“ (Leburić, Maroević i Rogić, 2002) koji se odnosi na

ukupnost doživljaja korisnika koji su mogućí samo na tom prostoru, odnosno koji su vezani za doživljaj samo tog prostora.

U ovom diplomskom radu su prikazani različiti teorijski pristupi analize javnog prostora, dane su osnovne karakteristike javnih prostora, te je prikazan sociološki pogled na pojam javnog prostora na primjeru splitske rive. Osim toga, rad sadrži rezultate empirijskog istraživanja čiji je cilj objasniti značenje koje splitska riva kao javni prostor ima za održavanje lokalnog identiteta i mjesta kulture, te na koji način je prostora Rive važan za svakodnevno promicanje kvalitete života njenih korisnika. Istraživanje se odnosi na stavove o prostoru Rive od stanovnika stare gradske jezgre, djelatnika s rive, turista i stručnjaka iz područja sociologije, povijesti umjetnosti i sociologije.

2. Javni prostor

Javni prostor je prostor koji je za sve otvoren i dostupan svima uvijek. Bitne karakteristike javnih prostora su upravo spomenuta dostupnost i pravo na pripadnost, no prije svega, to su realni prostori, fizička mjesta koja imaju različiti simbolički i identitetski naboj (Čaldarović i Šarinić, 2017). Javni prostor istovremeno „reflektira kulturu, običaje, osobne impresije i svakodnevne prakse jednog društva u trenutnoj konjunkturi vremena“ (Čaldarović, 2011: 120). Drugim riječima, oni se mogu objasniti kao mjesta na kojima su isprepliću različiti čimbenici ljudskih života – od onih vizualno opipljivih poput građevina koje ostavljaju fizički trag u vremenu, preko emocionalno-sentimentalnih misli koje se povezuju s određenim prostorom do simboličkog značaja neke zajednice u odnosu na prostor. Javni prostori su, dakle, mjesto socijalnog i javnog života (Mišetić, 1996).

Javni prostori se međusobno razlikuju po tipu izgrađenosti, stupnju opremljenosti sadržajima i načinima korištenja (Čaldarović, 2011: 121). Zatim imaju svoju specifičnost, monumentalnost, prepoznatljivost i povijest koje odražavaju njihovu posebnost u odnosu na druga mjesta. Kako Čaldarović i Šarinić (2017) opisuju, javni prostori su kombinacija „naglašene atraktivnosti, nataložene tradicije i nove monumentalnosti“, odnosno, javni prostori nastaju u socijalnim marginama koje govore i o društvima koja su ih stvorila. Oni su sastavno obilježje gradova i predstavljaju „vrstu uređenih forma“ kako Čaldarović (2011) opisuje. Međutim, pretjerana uređena forma potiskuje spontanost iz prostora, koja je neizbježan proizvod javnog prostora s obzirom na slobodu izražavanja koja ga karakterizira. Prema Čaldarović i Šarinić (2017), oni u sebi sadrže komponentu spontanosti izražavanja, koja se može tumačiti i u ovom simboličkom smislu, ali i u fizičkom. Primjerice, predefiniranost nekih prostora određenim arhitektonskim rješenjima može ugušiti potencijalno drugačije, spontanije načine korištenja prostora, te im dati unaprijed definiciju kako ga koristiti, što se na jedan način nalazi u suprotnosti s cijelom idejom pojmova poput „javnost“ i „dostupnost“.

Dakle, osim fizičke komponente određenja pojma javnog prostora postoji i simboličko-virtualni smisao određenja prostora koji je sačinjen od iskustva raznih aktera, te je oblikovan kroz vrijednosti koje mu stanovništvo pridaje. Simbolička dimenzija uključuje fizičke karakteristike prostora, ali uključuje i komponentu vremena (Čaldarović i Šarinić, 2017). Tako starenjem, perzistencijom u vremenu, mnogi prostori dobivaju veći legitimitet u odnosu na neka novokomponirana mjesta čija se simbolika tek treba postići ili izgraditi.

U odnosu na tip izgrađenosti, bitnija karakteristika javnih prostora je upravo distinkcija privatno-javno. Da bi prostor bio javan, ta javnost mora u njemu dominirati nad pojmom privatno, odnosno pojam javnost određuje „uspješnost“ (Čaldarović i Šarinić, 2017). Obrnuto, privatnost smanjuje javnost nekog prostora. Prema Tonnelat (2010) u Čaldarović i Šarinić (2017), javni prostori su legalno dostupni javnosti i direktno oponirani privatnim aspektima života, odnosno rada i stanovanja. Drugim riječima, privatizacija negira javnost, a javni prostor su upravo mjesto gdje se ta javnost ispoljava i postoji (Čaldarović, 2011).

2.1. Riva

Područje rive je jedan oblik javnog prostora u mjestima uz more. Općenito, imenica „riva“ dolazi od istoimene talijanske riječi koja u doslovnom prijevodu znači „obala“, što ona zapravo i je, obala mjesta.

Rive su karakteristične za priobalne gradove, te imaju funkciju javnog prostora i mjesta okupljanja građana. Izdvajaju se od ostalih oblika javnog prostora upravo zbog toga što su specifične za primorska mjesta i zbog toga što imaju prostornu interakciju s prirodom, odnosno direktan doticaj s morem i na taj način spajaju urbanu cjelinu mjesta s prirodom u jednu mikroambijentalnu cjelinu mediteranskog grada (Mišetić, 1996). Prostor rive je upravo po tome poseban i specifičan – u direktnom je dodiru s prirodom, a da se ipak nalazi u gradu. Prema Tomić-Koludrović, Tonković i Zdravković (2014) rive za priobalne gradove predstavljaju jako važne prostore za promicanje kvalitete života, ali i za generiranje mikrosvjetova i socijalnih susreta u bilo koje doba dana, pri čemu su svi svjetovi i susreti u stalnoj interakciji.

Za razliku od drugih javnih prostora, prostor rive je određen posredstvom prirode – mora. Kako Karaman (1988: 191) u Mišetić (1996: 76) navodi: „mediteranski grad suočen je s prirodom na specifičan način ... njegova okrenutost moru okrenutost je prirodi, ali i veza s drugim društvima, jer brodovi koje očekujemo i dočekujemo iz tog plavetnila krajolika donose nove ideje, nove kulture i napredak“. Time se ustvari objašnjava kako se izmjenjuju i miješaju ljudi, informacije i kultura na prostoru rive, kao mjesta koje aktivno sudjeluje u procesu interakcije raznih aktera, te se isto tako objašnjava kako su mediteranski gradovi bili više izloženi kulturnim dodirima s drugim narodima zbog trgovačkih i ekonomskih odnosa, a to se sve događalo na prostoru rive.

„Splitska luka (riva) je tijekom povijesti bila mjesto na kojemu se odvijao značajan društveni i kulturni život grada“ (Borčić i Mrkonjić, 2014: 354). Riva je, dakle, mjesto materijalizacije raznih društvenih procesa i socijalnih interakcija, ali je potrebno naglasiti prvotnu funkciju rive koja je bila održavanje dodira s vanjskim utjecajima s obzirom da su rive kroz povijest prvenstveno služile kao prometno-trgovački lokusi unutar mjesta. Nadalje, kako je opisano, prostor rive nije samo javni prostor sastavljen od povijesno-socijalnih aspekata jednog društva, nego se sastoji od više komponenata: kulturno-povijesna komponenta, arhitektonsko-urbanistička, gospodarska, ekološka, simbolička i socijalna (Mišetić, 1996). U

kontekstu splitske rive, Kečkemet (1999: 327) navodi kako je to prostor koji je „urbanistički, kulturno i društveno najistaknutiji dio staroga i današnjeg Splita“.

Čaldarović (2011: 120) objašnjava kako je „javni prostor ogledalo individualnog ponašanja, socijalnih procesa i javnih vrijednosti“, a riva kao javni prostor manifestira lokalnu „življenu kulturu“ (Tomić-Koludrović, Tonković i Zdravković, 2014: 8). Time rečeno se na rivu može gledati kao na jednu kompleksnu i složenu cjelinu koja je ustvari spoj „nataložene tradicije i nove monumentalnosti“, odnosno prostor u kojem se istovremeno održavaju i stari i novi obrasci kroz različite socijalne procese koji se manifestiraju u tom prostoru.

3. Splitska riva kroz povijest

Kako je splitska Riva čvrsto povezana s ekonomskim, društvenim i simboličkim doživljajem Splita, ona predstavlja javni prostor koji je sačinjen od iskustava raznih aktera, te je oblikovan kroz vrijednosti koje mu stanovništvo pridaje. Kečkemet (1999: 324) tvrdi „uz Pjacu, Riva je najprepoznatljiviji i najosebujniji prostor u gradu“. Međutim, riva kakva je poznata danas je prošla kroz razne tranzicije kroz povijest.

Kečkemet (1999) navodi da oblik rive kakvu danas poznajemo dolazi s početka 19. stoljeća dok je hrvatska bila pod francuskom vlašću, te je idejna zamisao rekonstrukcije ondašnje rive došla od strane maršala Marmonta. Prema Borčić i Mrkonjić (2014), Marmont je zaslužan najviše za nasipanje i izgradnju zapadnog dijela Rive. Na fotografijama koje su uslikane tijekom 19. i početkom 20. stoljeća se vide stare kućice (potleušice) uz južno pročelje palače koje su izgradili splitski pomorci i trgovci koje su služile kao obiteljske kuće, ali kao i trgovine npr. mrežama za ribolov. Početkom 20. stoljeća, odnosno u periodu između 1900. i 1930. godine se počinje raditi na sanaciji kućica uz zidine palače. Radilo se na obnovi pročelja palače na kojoj su kućice bile naslonjene, te su stare i trošne građevine srušene i izgrađene nove prema ideji arhitekta Kellera kako bi se uklopile bolje u ambijentalni izgled tog prostora (Borčić i Mrkonjić, 2014). Osim toga, u periodu 20ih godina 20. stoljeća splitska riva dobiva električno osvjetljenje koje je zamijenilo dotadašnje petrolejske ferale postavljene sredinom 19. stoljeća.

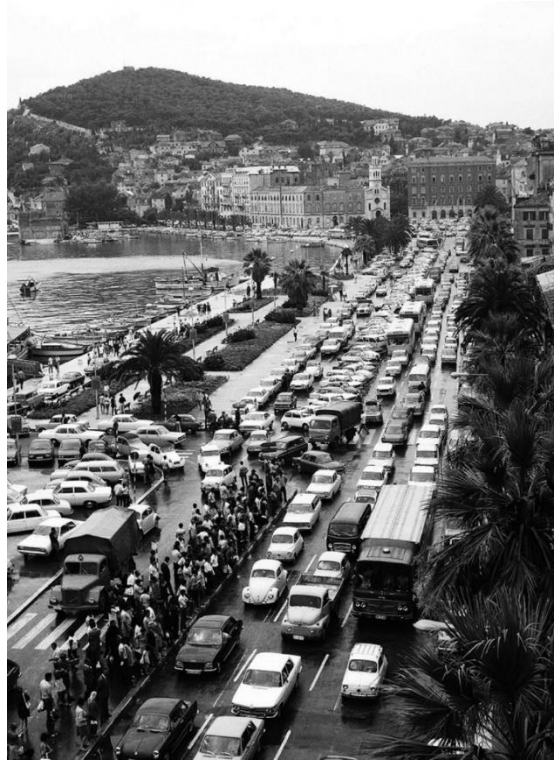
Sl. 1. Riva na početku 20. stoljeća, preuzeto s:

<https://slobodnadalmacija.hr/split/bacite-oko-na-splitsku-rivu-s-pocetka-proslog-stoljeca-fotografija-je-snimljena-bas-kad-je-završen-zvonik-sv-frane-a-danas-se-nudi-na-ebayu-571517>

U tom istom periodu se počinje pričati o gradskim kavanama i kako se osim trgovina zanatskih potrepština otvaraju i kavane i gostionice, pa tako Borčić i Mrkonjić (2014) opisuju da su već krajem 19. stoljeća postojali bufeti koji su prodavali fritule i punč, te su postojali lokali koji su uvijek imali upaljen plin kako bi pušači mogli upaliti cigarete. Borčić i Mrkonjić (2014) dalje navode kako su se na rivi u kavanama i prodavaonicama alkohola počele skupljati specifične skupine aktera ovisno o političkoj orijentaciji, te se prema tome znalo „gdje tko kupuje i sjedi“. Nadovezujući se na prethodno, Čaldarović i Šarinić (2017) opisuju urbane prostore kao političke prostore koji imaju svojevrsnu funkciju „agore“ gdje se raspravlja o politici, održavaju društveni protesti, politički skupovi i razne druge slične, politički orijentirane manifestacije. Riva, kao centralno mjesto interakcije u to vrijeme u Splitu preuzima tu funkciju „agore“. Zatim su se polako su počele stvarati daljnje preferencije među posjetiteljima kavana otvorenih na rivi, pa su tako npr. obrtnici posjećivali Muljačića, dok su kod Delića išli težaci (Borčić i Mrkonjić, 2014).

Otvaranjem kavana i gostiona na Rivi krajem 19. i početkom 20. stoljeća, te premještanje gradske luke na istočni dio grada se počinje stvarati društveni okvir prostora rive, a ne samo trgovačko-pomorski kao što je do tada bilo. Osim ugostiteljskih objekata i stvaranja ideje „kulture ispijanja kave“ na Rivi, postojala su i mjesta za odmor za one koji ili nisu mogli ili nisu htjeli posjećivati kavane. Mjesta za odmor, kako ih Borčić i Mrkonjić (2014) nazivaju, su postavljena uz more tijekom 20ih godina 20. stoljeća duž cijele obale rive.

U periodu iza Drugoga svjetskog rata gubi se dotadašnji vizualni identitet, na zapadnoj strani se ruši ondašnja monumentalna (Bajamontijeva) fontana, dok se na istočnoj strani ruše lazareti, na čije mjesto je sagrađen parking, dovršava se lučka kapetanija i gradi se tzv. „Turistička palača“. Zatim Riva zadržava svoj izgled s prometnicom po sredini sve do kraja 90ih godina 20. stoljeća, te postaje isključivo pješačka zona.

Sl. 2. Splitska riva 5. ožujka 1971. godine, preuzeto s: <https://www.tportal.hr/kultura/clanak/od-kolijevke-do-hajduka-donosimo-sjajne-fotografije-stanka-karamana-kojima-je-uhvatio-dalmatinsku-esenciju-foto-20181104/slika-3174d97a72a34cbcac725e33c7c78abf>

Možda najveća promjena Rive nije zatvaranje prometnice ni rušenje fontane, već sama cjelokupna rekonstrukcija splitske rive koji se dogodila 2007. godine, te se među građanima često javljalo neko negodovanje koje su prenosile različite novine i pozivanje na „stara je bila bolja“. Čaldarović i Šarinić (2017) to objašnjavaju kako promjena iz starog u novo izaziva pomutnju u općoj percepciji populacije koju vežu za određen prostor. Takva promjena se može okarakterizirati pojmom „interpolacije“ koji jednostavno rečeno unosi novu strukturu u nešto staro, postojano. Interpolacija znači da će ta nova atrakcija biti prepoznatljiva po svojoj različitosti (Čaldarović i Šarinić, 2017: 38). Kod splitske rive je interpolacija vidljiva u odnosu

novokomponirane Rive koja je naslonjena na južno pročelje Dioklecijanove palače. Međutim, iz perspektive urbane sociologije, suvremeni gradovi se mijenjaju, dorađuju i rekonstruiraju u vremenu kroz manje ili veće promjene u urbanoj strukturi, ali kod starih gradskih jezgri, poput splitske, problem nastaje u opreci starog i novog jer interpolacija, iako ostavlja u prostoru trag društva koji je proizvodi, ona isto tako mijenja dotadašnju simboliku koja se veže za ono staro na tom prostoru.

Od te posljednje izmjene do danas nije bilo nijedne nove modifikacije izgledu Rive.

Sl. 3. Arheološka iskopavanja u vrijeme rekonstrukcije rive 2006./2007. godine, preuzeto s: <https://www.mhas-split.hr/istrazivanja/arhiva-istrazivanja/artmid/934/articleid/66/arheolo%C5%A1ka-istra%C5%BEivanja-na-splitskoj-rivi-2006-%E2%80%93-2007-godine>

Prostor Rive (ili službenog naziva Obala hrvatskog narodnog preporoda) je od perioda Marmontove obnove do rekonstrukcije 2007. godine proživio mnogobrojna društvena okupljanja, od prosvjeda, dočeka kraljeva, delegacija, sportaša ili održavanja koncerata, a stanovnici grada Splita kao aktivni nositelji urbanog života su na tom prostoru stvorili vrstu mikrokozmosa koji je dao specifičan identitet gradu. Nadovezujući se na identitet grada (Mišetić, 1997) objašnjava kako simbolika rive kao javnog i otvorenog prostora na kojem se događaju sve bitne tradicionalne svetkovine i običaji podjednako grade identitet i služe pamćenju grada jednako kao spomenici u Splitu. U novije vrijeme je potrebno istaknuti doček Ivaniševića nakon osvajanja Wimbledona, Torcidine prosvjede, ispraćaj Olivera Dragojevića, doček nogometaša nakon Svjetskog prvenstva 2018. godine i naposljetku, tradicionalnu

procesiju preko rive povodom blagdana Svetog Duje. Takva „prirodna simbolizacija“ nekog prostora koja se razvija tijekom vremena je proces koji se odvija uz starenje grada, nagomilavanje različitih povijesnih događaja i samim time što je staro, „oduvijek tako“, dobiva poseban status važnosti u kolektivnoj memoriji korisnika tog prostora (Čaldarović i Šarinić, 2017). Kroz dinamičnu povijest obilježenu smjenama različitih vlasti i režima i posredstvom građana kao aktivnih nositelja urbanog života (Tomić-Koludrović, Tonković i Zdravković, 2014), stvarao se identitet rive koji se preslikao na identitet cijeloga grada.

Sl. 4. Doček Gorana Ivaniševića u Split 2001. godine, preuzeto s: <https://sport.hrt.hr/tenis/nema-tko-se-nije-pojavio-tog-dana-na-splitskoj-rivi-2315363>

Međutim, sporna je upravo ta rekonstrukcija Rive iz 2007. godine, kada su se građani pobunili da se novom rivom „ruši identitet grada“ kako se tada pričalo, iako su izvođači radova tvrdili da će se prostor samo renovirati.

Razlog „pobune“ građana protiv nove rive je upravo u pojmu vezanosti za prostor. Čaldarović (2011: 122) objašnjava da je „vezanost za prostore kompleksna kategorija koja uključuje sljedeće elemente: cjeline osjećaja koje neku osobu emotivno vezuju uz neki prostor; simbolički odnos koji ljudi oblikuju pridajući kulturna zajednička čuvstvena značenja nekom posebnom mjestu, prostoru, ambijentu“. Povijesno (materijalno) nasljeđe u kombinaciji s uspomena stanovništva koje mu pridaje značenje stvara značenje prostoru i taj prostor i značenje koje mu se pridaje daje osjećaj samoodređenja društvenim akterima. Možda najveći problem koji se javlja u kontekstu izmjene izgleda rive je Čaldarovićeva (2011) objašnjenje da je vezanost uz mjesto integralni bitan faktor samoodređenja na osobnoj i socijetalnoj razini određenog društva. To znači da bilo kakva radikalna promjena ili poremećaj u okolišu utječe

na taj prostor kao objekt rekonstrukcije i na identitet i vezanost građana koji su tom prostoru davali prvobitno značenje. Drugim riječima, vizualno gubljenje „starog“ izgleda rive je donekle značilo i osjećaja gubljenja povezanosti s osjećajima vezanosti za taj prostor koji su se gradili tijekom stoljeća. Ipak, s vremenom se i „nova“ splitska riva uklopila u kulturnu memoriju i identitet grada zajedno s iskustvom i sjećanjima vezanosti sa starom rivom, te se i danas građani okupljaju na prostoru rive, bilo u kavanama, zbog šetnje ili bivanja u parkovnom dijelu uz more.

Sl. 5. Split riva 30. siječanj 2021. godine, preuzeto s:
<https://slobodnadalmacija.hr/split/cijela-riva-danas-se-pretvorila-u-jedan-veliki-stekat-vani-smo-zatekli-pola-grada-splicani-su-pili-kavu-uz-obalu-druzili-se-i-uzivali-u-suncu-1074376>

4. Metodologija istraživanja

Za izradu ovog diplomskog rada su korištene kvalitativne metode istraživanja, odnosno metoda polustrukturiranog intervjua i metoda promatranja.

Metoda polustrukturiranog intervjua je korištena kako bi se dobio uvid u stavove odabranih kazivača o generalnom iskustvu korištenja prostora Rive. Kazivači su podijeljeni u skupinu stručnjaka, izvornog stanovništva, djelatnika koji svoj posao vrše na prostoru Rive i turista. Pretraživanjem relevantne literature vezane za temu ovoga rada su odabrani stručnjaci iz područja arhitekture (urbanizma), sociologije i povijesti umjetnosti s obzirom da se znanstveni interes odabranih kazivača dijelom odnosi na pitanja i probleme javnog prostora, a izvorno stanovništvo, djelatnici vezani za prostor Rive i turisti su osobni poznanici autora ovoga rada i razlog njihovog odabira je upravo u tome što im je ili život ili kratoročni boravak u centru grada vezan uz prostor rive.

Metoda promatranja je korištena kako bi se dobio uvid u dojam korištenja splitske rive u periodima ljeta i zime u svrhu usporedbe načina korištenja navedenog prostora. Cjelokupno promatranje je obuhvatilo isključivo područje splitske rive, odnosno Obale Hrvatskog narodnog preporoda koja uključuje parkovni dio uz more, središnju promenadu i dio na kojem su smješteni ugostiteljski objekti uz južno pročelje Dioklecijanove palače. Promatranje je vršeno u različitim vremenskim periodima dana tijekom ljeta 2019. godine i zime 2019. godine i siječnja i veljače 2020. godine. Promatranje je fotodokumentirano s ciljem da se obuhvati širina aktivnosti koje se odvijaju u različitim vremenskim periodima tijekom određenih dana, a uključuju broj aktera, aktivnosti prisutnih, interakciju prisutnih, prohodnost/posjećenost prostora, kontekst događanja i dodatne sadržaje.

4.1. Metoda promatranja

Promatranje je vršeno na prostoru splitske rive, službenog naziva Obala Hrvatskog narodnog preporoda u vremenskom periodu od lipnja, srpnja i kolovoza 2019. godine i prosinca 2019. godine, te siječnja i veljače 2020. godine. Promatranje se vršilo u ljetnom i zimskom periodu i to je omogućilo uvid u razlike između perioda turističke sezone koja obuhvaća ljeto i zime koja je najviše obilježena događanjem „Advent u Splitu“ u prosincu i siječnju i zaključno veljačom, kada nema više organiziranih događanja na prostoru Rive. Usporedba ljetnog i zimskog vremenskog perioda je omogućila uvid u razlike koje se događaju na prostoru Rive u kontekstu različitosti između aktera koji posjećuju prostor rive, njihovih aktivnosti, interakcije, prohodnosti/posjećenosti prostora i konteksta unutar kojega se navedene stavke odvijaju. Cilj ovog promatranja je bio dobiti uvid u društvene i prostorne odnose koji se odvijaju u različitim vremenskim periodima. Tablica promatranja se nalazi u prilogu zajedno s fotodokumentacijom promatranja.

Sl. 6. Područje obuhvaćeno promatranjem označeno crvenom bojom, preuzeto s:
<https://goo.gl/maps/WupYm2jYNby9A14Q9>

4.1.1. Rezultati promatranja

Prostor Rive se može raspodijeliti u 3 dijela: dio uz južno pročelje Dioklecijanove palače na kojem se nalaze ugostiteljski objekti, središnja promenada i parkovni dio uz more s pripadajućom šetnicom. Cijeli prostor Rive koji se proteže od južne strane ulaza u Dioklecijanove podruma do spoja Marmontove ulice s rivom je pješačka zona.

Između južnog pročelja palače i postavljenih terasa ugostiteljskih objekata se nalazi šetnica koja se proteže od južnog ulaza u Dioklecijanove podruma i završava na križanju Marmontove ulice i zapadnog platoa Rive. Tijekom ljeta i zime tu nema postavljenih sadržaja koji bi mogli onemogućavati prohodnost prostora. Terasa ugostiteljskih objekata tijekom ljeta i zime ne postavljaju dodatnu ugostiteljsku opremu van propisanih dimenzija svojih objekata.

Središnja promenada tijekom promatranja u ljeto 2019. godine je svojom dužinom prohodna, ali s južne strane uz parkovni dio su na određenim mjestima postavljeni štandovi za prodaju suvenira i drugih proizvoda. Tijekom prosinca 2019. i siječnja 2020. godine se na mjestima postavljenih štandova postavio inventar za održavanje manifestacije „Advent u Splitu“, te je ta oprema zauzela najveći dio od pozornice koja se nalazi na sredini Rive, do zapadnog platoa, odnosno na dijelu križanja Marmontove ulice i Rive. Svi objekti postavljeni u trajanju Adventa i ljetne turističke sezone su mobilni i uklonjeni prestankom njihovog trajanja.

Parkovni dio zajedno sa šetnicom koja se nalazi uz more se također prostire od istočne strane južnog ulaza u Dioklecijanove podruma do zapadnog platoa križanja s Marmontovom ulicom. Tijekom ljeta 2019. godine na šetnici uz more su postavljeni štandovi za prodaju izleta, a tijekom zimskog perioda su uklonjeni. Za vrijeme održavanja manifestacije Adventa 2019. godine su postavljene montažne kućice s pripadajućim inventarom na dijelu između promenade i parkovnog dijela. Zaključno sa završetkom trajanja Adventa sredinom siječnja 2020. godine su svi montažni objekti otklonjeni zajedno sa svojom pripadajućom opremom.

Ljetni period u trajanju promatranja od srpnja do početka rujna 2019. godine je obilježen turističkom sezonom. Najviše posjetitelja je zabilježeno u popodnevnim i večernjim satima, pri čemu su akteri prisutni na prostoru različitih dobnih skupina i oba spola. Akteri su uglavnom zabilježeni u grupama od minimalno dvoje ljudi u raznim aktivnostima koje variraju uglavnom od korištenja usluga ugostiteljskih objekata, šetnje po središnjoj promenadi do boravka u parkovnom dijelu. U jutarnjim satima je značajno manje posjetitelja, a u periodu oko podne do

3 popodne najmanje posjetitelja boravi na svim dijelovima Rive. U jutarnjim satima je najviše aktera zabilježeno u tranzitu preko Rive, lokalnog stanovništva starije životne dobi koji se bave jutarnjim obvezama odlaska u trgovinu ili kratkog druženja prije početka dnevnih vrućina. Drugi akteri zabilježeni u ovom promatranju u jutarnjem dijelu dana su uglavnom djelatnici pojedinih turističko-ugostiteljskih obrta koji su postavljeni na prostoru Rive i moraju ispuniti svoje obveze prema poslu (npr. čišćenje radnog prostora, postavljanje pripadajuće opreme za rad poput suncobrana, otvaranje štandova i sl.). Prostor Rive je najprohodniji onda kad je najmanje posjećen, odnosno u ranim jutarnjima satima, te kako dan odmiče, saturacija posjetiteljima raste na svim dijelovima Rive.

Zimski period u trajanju od prosinca 2019. godine do veljače 2020. godine je ponajviše obilježen manifestacijom „Advent u Splitu“ čiji se centralni dio događanja odvijao na prostoru Rive. Tijekom zime postoji velika razlika u fluktuaciji posjetitelja na Rivi, pa tako primjerice, ljeti u jutarnjim satima posjetitelja ima jako malo ili su oni u tranzitu preko Rive zbog posla ili drugih obveza, zimi prostor Rive bilježi velik broj posjetitelja. Zabilježeni akteri su oba spola, različitih dobnih skupina, pojedinačno ili u grupama raspršeni ili po šetnici ili parkovnom dijelu u šetnji ili u obližnjim ugostiteljskim objektima u nekom obliku međusobne interakcije. Za vrijeme trajanja „Adventa“ najviše posjetitelja je zabilježeno u jutarnjim i večernjim satima. Tijekom večernjih sati zabilježeni su akteri mlađe životne dobi, oba spola raspršeni po ugostiteljskim objektima i adventskim sadržajem koji je postavljen od središnje pozornice na Rivi do platoa na zapadnom dijelu Rive, gdje završava promenada. Za vrijeme trajanja „Adventa“ najmanje je posjetitelja u večernjim satima uočeno u parkovnom dijelu uz more. Po završetku „Adventa“ početkom siječnja 2020. godine, uklonjen je ugostiteljska oprema postavljena za vrijeme trajanja manifestacija. U tom periodu i tijekom veljače 2020. godine, prije početka pandemije COVID-19 zbog koje se promatranje prestalo izvoditi zbog zdravstveno sigurnosnih razloga, najmanje posjetitelja je zabilježeno u kasnim popodnevnim satima, te navečer, kada je zabilježeno i nekoliko večeri bez posjetitelja na prostoru Rive zbog zimskih vremenskih nepogoda.

Za vrijeme trajanja turističke sezone u ljeto 2019. godine najviše zabilježenih aktera u periodu dana kada su vremenski uvjeti pogodni za boravak na otvorenom prostoru najviše aktera je uočeno u periodu kasnog popodneva i ranovečernjih sati, oba spola, različitih dobnih skupina, dok je u istom tom zimskog periodu za vrijeme trajanja manifestacije „Advent“ zabilježeno podjednako mnogo posjetitelja, ali prilikom završetka programa na Rivi sredinom siječnja, saturiranost posjetiteljima radikalno opada. Za razliku od toga, tijekom zime

2019./2020. zabilježen je veliki broj posjetitelja tijekom jutarnjih sati, dok je u istom periodu tijekom ljeta broj aktera zabilježen u ovom promatranju značajno manji.

Što se tiče zapažene preferencija mjesta posjetitelja, u ljetnom i zimskom vremenskom periodu nije uočena razlika između aktera koji posjećuju ugostiteljske objekte. Tijekom ljeta je zapaženo da u svim dijelovima dana ugostiteljski objekti bilježe veću posjećenost u odnosu na promenadu i parkovni dio uz more. Najveći broj aktera u ugostiteljskim objektima tijekom ljeta je kasno popodne i večernji sati, odnosno tijekom zime je to jutro, a za vrijeme trajanja manifestacije „Advent u Splitu“ su objekti postavljeni duž šetnice posjećeni i u večernjim satima. Najveća razlika se vidi u zabilježenoj posjećenosti zelenog dijela – ljeti u popodnevnom i večernjim satima ima najviše posjetitelja, dok u zimskom periodu u istim vremenskim periodima gotovo nema posjetitelja. Tijekom ljeta u jutarnjim satima u parkovnom dijelu su zabilježeni akteri koji su uglavnom u tranzitu i zaposlenici obližnjih štandova, a u zimskom periodu u jutarnjim satima akteri uglavnom koriste šetnicu uz more zbog druženja.

S obzirom da je promenade centralna šetnica, u ljetnom i zimskom periodu je podjednako korištena od strane aktera za šetnju, prolazak ili razgledavanje. U ljetnom periodu u kasnim jutarnjim satima je najmanje aktera zabilježeno, no u tom kontekstu se može pretpostaviti da zbog visokih ljetnih temperatura i otvorenog prostora bez zaklona akteri ne koriste taj prostor za šetnju ili odmor. Za razliku od toga u popodnevnom i večernjim satima je promenade zasićena posjetiteljima, različitih dobnih skupina, oba spola. U zimskom periodu su na promeni postavljeni montažni ugostiteljski objekti potrebni za izvođenje manifestacije „Advent u Splitu“, te je u tom periodu od prosinca 2019. do prvog tjedna siječnja 2020. godine iznimno posjećena u jutarnjima i večernjim satima. U periodu kada se manifestacija nije održavala je promenade korištena od strane aktera za šetnju tijekom dana, dok je navečer iznimno malo posjećena, no u tom zimskom kontekstu su i ugostiteljski objekti i parkovni dio bili iznimno slabo posjećeni zbog nepovoljnih vremenskih uvjeta navečer.

4.2. Polustrukturirani intervju

Polustrukturirani intervju je proveden na idućim skupinama: izvorni stanovnici stare gradske jezgre, djelatnici s prostora rive, turisti i stručnjaci s područja sociologije, arhitekture (urbanizma) i povijesti umjetnosti. Intervjui su provedeni u periodu između siječnja 2020. godine i lipnja 2021. godine. Ukupni uzorak iznosi 15 kazivača, od čega je 5 iz skupine stručnjaka, 5 izvornih stanovnika stare gradske jezgre, 3 djelatnika s prostora rive i 1 turist. Iz skupine stručnjaka je provedeno ukupno 6 intervjuja, odnosno po dvoje iz svake podskupine (sociologija, povijest umjetnosti i arhitektura, odnosno urbanizam: 2 sa stručnjacima iz sociologije, 2 iz arhitekture (urbanizma) i 2 stručnjaka iz povijesti umjetnosti. Teme obrađene u polustrukturiranom intervjuu su sljedeće: osobni motivi posjeta, iskustvo stanara stare gradske jezgre o promjenama na Rivi, opis osnovnih značajki i karakteristika, splitska riva kao kulturni fenomen (simbolika rive), odnos turizma i javnog prostora, kvaliteta i utilizacija prostora i sadržaja tijekom ljetnog i zimskog perioda, prijedlozi i preporuke.

4.2.1. Osobni motivi posjeta

Kazivači su na početku upitani da opišu osobne razloge posjeta Rive koja uključuje njihovu motivaciju i učestalost posjećivanja. Svim kazivačima je zajedničko to da odlaze na Rivu pod različitim motivacijama, dakle nijedan kazivač nije iskazao stav da uopće ne odlazi na prostor rive ili da se njome ne koristi na neki način. Intenzitet odlazaka varira između kazivača iz skupine djelatnika koji su zaposleni na prostoru rive pa su svakodnevno tamo zbog obavljanja posla, izvornog stanovništva koje živi u starog gradskoj jezgri pa im je posjet Rivi ukomponiran u neku od dnevnih rutina, primjerice šetnje psa, turista koji su smješteni u određenim smještajnim jedinicama koje se također nalaze u staroj gradskoj jezgri, a Rivu percipiraju kao „mjesto događanja“ i posljednje, skupina stručnjaka su također iskazali varijabilnost u intenzitetu posjeta s obzirom na osobne obveze iako nisu bili priupitani odlaze li na prostor rive.

„Pa, prvenstveno idem na Rivu radi posla, ali oden ponekad i na kavu ili u šetnju i tako, ovisno o poslu taj dan koji isto eto radin na rivi.“

(T. M. R., djelatnik s prostora rive)

„Kava, moja motivacija je kava, lipa šetnja po suncu, druženje sa prijama, šetan pasa.“

(D. G. R., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

„Primarno opuštanje, šetnja, razgledavanje malo u večernjin satima, uglavnon.“

(E. Ž., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

„Motivacija mi je to što se nalazim u Splitu i to je najpoznatiji dio grada koliko znam i blizu mi se nalazi apartman i svi idu na Rivu pa i mi idemo da vidimo što se događa.“

(K. K., turist)

Među kazivačima su se neki izjasnili kako im je motivacija za odlazak na Rivu smanjena u odnosu na neke prijašnje periode života. Ipak, navode kako im je motivacija za odlazak na rivu u tim razdobljima bila velika s obzirom da su se njihovi poznanici tamo sastajali i družili.

„Nekad san češće išla na rivu, u moje vrime san se češće sastajala sa društvon tu, nekad je riva bila puna i imali smo svoja mista di smo se sastajali. ... Iden tamo šetat psa.“

(T. G. R., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

„Ali evo kako san već ostarija, reka san, nekad san stalno visija, a sad evo, a uostalon i ovi furešti kad se nabiju popodne i uvečer, onda san nekako radije, evo tu ću u obližnji kafić poč na espresso.“

(J. O., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

Iako su svi kazivači naveli kako vole odlaziti na prostor Rive i da ih to veže uz neki osjećaj ugode, neki kazivači su ukazali na razloge manjka motivacije odlaska na Rivu poput gužva izazvanih turistima u ljetnom periodu, primjerice Z. P., djelatnik s prostora rive navodi *„osobna motivacija, doć od točke a do točke b, eventualno se nekad prošetati kad nije velika gužva ka priko lita ...“* ili su spomenuli manjak motivacije izazvan rekonstrukcijom rive iz 2007. godine poput Z. R., izvorni stanovnik stare gradske jezgre koji navodi da je *„svakodnevno na rivi, za razliku od stare rive, nova blišti, tako da je vrlo nezgodno liti jer je veliki odsjaj“.*

4.2.2. Iskustvo stanara stare gradske jezgre o promjenama na Rivi

Stanari stare gradske jezgre Dioklecijanove palače¹ čini ukupno 5 kazivača i svi su usuglašeni oko činjenice da u odnosu na njihovo prijašnje iskustvo života u staroj gradskoj jezgri se radikalno promijenilo. Svih 5 kazivača navodi problem „turistifikacije“ centra grada kao osnovnog problema iz kojega su dalje iznikli problemi raseljavanja stanara centra grada, zatvaranje određenih trgovina, masovnom apartmanizacijom i općenito smanjenom kvalitetom života u centru grada zbog buke i manjka sadržaja orijentiranih na cjelogodišnje stanovništvo. Ti procesi su također utjecali na prostor rive, s obzirom da se prostor rive iz njihove perspektive tretira kao nezaobilazan dio njihovog kvartovskog života. Kazivači također opisuju promjene u kontekstu masovnog iseljavanja stanovništva iz stare gradske jezgre i to uspoređuju s društvenim životom rive iz perioda prije raseljavanja koji je prema njima nekada bio bolji, kvalitetniji i dinamičniji u odnosu na danas.

„Mladosti je bilo na svakome kantunu, od rive, Peristila, Pjace, ali bilo je i starijih, bilo je familija, pogotovo dice koja su se igrala, nabijala na balun od jutra do uvečer dnevnika i to je sve trajalo do unazad desetak godina, onda su krenili malo jače u apartmane, pa prodavat stanove, pa prodavat kuće, pa eto, na kraju u našoj kući i susidnima imajoš familija koje se drže, ali usrid zime, kad se apartmani pozatvaraju više je ugašenih svitala nego upaljenih.“

(Z. R., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

„ ... palača je bila iznimno prazna, mislin prazna sa kafićima i slično, doli su živili lokalni stanovnici, većina restorana i svega šta danas imamo nije postojala, bila je zatvorena, kad bi se došlo na Rivu, e tamo je bilo uvik dice, bilo je dosta prometnije nego taj sami centar, odnosno palača, baren iz moga nekoga viđenja stvari.“

(E. Ž., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

„Riva je dio geta, palače, bez rive ne bi bilo ni Splita, za mene je posebno misto. U moje vrime točno se znalo koji ljudi i đir se di nalazi, ko je ispid pitara, ko je na Matejušku, ko je kraj kule, riva je sastavni dio svakoga spličanina i onoga ko se tako osjeća, to je po meni naprosto tako, riva se triba doživiti. ...“

(J. O., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

¹ Drugi naziv za strogi centar Splita, odnosno prostor stare gradske jezgre koju čini Dioklecijanova palača se popularno naziva „get“. Neki kazivači su koristili taj naziv kako sinonim za staru gradsku jezgru.

„Prije je centar bia baš centar. Iz čitavoga grada su ljudi dolazili u centar i tu se živilo, dakle get je ima svoju dušu. Od pustih butiga, događanja i ljudi, danas toga još malo ima. Ne živi se, ljudi su se odselili. Desija nam se turizam, apartmanizacija centra grada, zatvaraju se dućani, razlika je u tome šta je centar bia nekad živ, a danas je mrtav.“

(T. G. R., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

Svi kazivači iz skupine izvornog stanovništva se uglavnom pozivaju na ideju da je „prije bilo bolje“ i sentimentalno gledaju na prošla vremena. Kao vrstu okosnice prošli vremena uzimaju rekonstrukciju rive iz 2007. godine, s kojom se svi slažu da je izmijenila duh mjesta koji su poznavali do tada, uz naravno procese turistifikacije centra grada koji se javljaju u kasnijim godinama popularizacijom Splita kao turističkog odredišta. T. G. R. smatra kako nova riva *„jednostavno mi ne priliči našoj staroj splitskoj i dalmatinskoj rivi ... i šta je Rivu činilo Rivon“*, D. G. R. smatra da *„iskreno, sad Riva i nekad, različita, stara mi je draža“*, E. Ž. navodi da se osjeća spram „stare“ rive *„emocionalno, jer san tu cili život“* i veže pozitivna i ugodna iskustva vezana za prostor „stare“ rive: *„tu san naučija vozit biciklu, tu san, ovaj, učija igrat balun, učija trčat, hodat, cila ekipa je bila tu, cilo djetinjstvo“*. Svi kazivači su opisali sjećanja na prostor Rive kao prostor izrazito emotivno nabijen, prostor na kojem se odvijao društveni život i prostor za koji vežu svoja pozitivna sjećanja na odrastanje i mladost.

„ ... nama je riva bila top misto za igrat balun. Iako nemamo branke, nemamo ništa, imamo neki zakrpani balun, najobičniji ono, ovaj, došli bi doli, nabijali bi balun, priko sedmice ne bi bilo toliko ljudi pa smo mogli trčat okolo i nabivat balun bez straja da će kome u pijat upast, a onda bi znali isto vozit bicikle, malo se trkat, pa kukala bi igrali isto, kako je velik prostor imaš se i di sakrit, pa bi se onda vratili nazad u palaču, pa nazad na rivu, pa bi gledali domaće kako vataju ribu uz more tu i tako, ma svega je bilo.“

(E. Ž., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

„Ja san svoje djetinjstvo provea na rivi i mladost i u getu, prije van je po rivi iša promet, autobusi, vozili su auti, mi smo igrali balun na vrhu rive i na pjaci, onda smo vozili karete, niko nije vika i niko nije grinta jer smo bili dica, to je bia naš centar svita. Kad bi tuklo podne na svetome Frani to je značilo da idemo doma jer je brzo ručak, mater nije tribala zvat di si. Kasnije kad san bia mladić bia je đir da sidimo na pitarima i pričamo o aktualnin temama, o balunu, o ženskima, o politici, gradu, šta ko misli i kako, uglavnon smo se nalazili kad bi ko doša, spontatno i to se znalo, pogotovo suboton ujutro. Živili smo tako da smo znali di ko izlazi

i di se ko skuplja, pa nije bilo uopće rasprave kad se tribamo nać i di ćemo. Znalo se di su dica, di su stari, di su rokeri, di su navijaći, svako je ima svoju poziciju i tu su se okupljali.“

(J. O., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

4.2.3. Opis osnovnih značajki i karakteristika

Pod osnovne značajke i karakteristike kazivaći prostor rive opisuju kao „*tinel*“ Z.R., „*ogledalo grada ... kao dnevni boravak ... prva linija susreta sa društvenim životom*“ A. M., „*dnevni boravak i neko baš drago misto*“ T. M. R., dakle općenito se iskazuje dojam rive kao mjesta društvenih događanja i svojevrsnog „dnevnog boravka“ za stanovnike grada Splita. Nekoliko kazivača (njih 4) je istaklo za opis generalne karakteristike grada Splita i rive kao „mediteranske“, te se također izdvaja opis mora kao bitne stavke Rive koja rivu izdvaja iz ostatka prostora centra grada. Kazivaći navode pod osnovne karakteristike južno pročelje palače, palme, općenito mediteransko bilje posađeno i blizinu mora kao osnovne vizualne identifikacijske jedinice prostora rive. Osim navedenog kazivaći su kao jednu od osnovnih poveznica s rivom opisali i ugostiteljske objekte koje su smješteni uz južno pročelje Dioklecijanove palače prema kojima postoje mišljenja da ih ima puno i da su napućeni uz dužinu šetnice, ali jednako tako kazivaći smatraju da je ugodno sjediti u ugostiteljskim objektima i gledati u more ili se družiti s poznanicima.

„Palme, more, taj izgled tog dijela. Mediteranski, pa stara jezgra, lijepo je to sve. Sviđa mi se ta živa atmosfera, to je super. I centar onako star, malo srednjevjekovni, malo rimski, baš mi je sve nekako posebno sve skupa.“

(K. K., turist)

„ ... jer mi imamo ono nešto naše, šta nas razlikuje od drugih gradova, mi smo jedan mediteranski grad sa mediteranskom ponudom, a opet smo hrvatski.“

(A.M., djelatnik s prostora rive)

„ ... ima previše kafića i restorana, toga sigurno ne neodstaje.“

(T. M. R., djelatnik s prostora rive)

„ ... mislin lipo je sist na kavu na takvon mistu ka šta je riva jer ukupni neki dojam je da je lipo sidit na otvorenon, prostranon prostoru ka šta je riva i ispidr tebe je more, palme, pa sidneš sa ekipon, malo kava, malo čakula, lipo je ozračje.“

(E. Ž., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

Također jedna karakteristika Rive je održavanje društvenih odnosa gdje su kazivači upitani utječe li posjećivanje rive na održavanje nekih društvenih odnosa. Kazivači su odgovorili potvrdno, odnosno da odlazak na prostor rive zaista pozitivno utječe na održavanje ili obnavljanje nekih odnosa s poznanicima.

„Ako nekoga često susrećeš na rivi, bićeš u filmu „a njega ću srest na rivi“, a „nju znan sa rive“, ka definiramo neka poznanstva tako da se znamo sa rive ili iz grada, tako da e ono je, utječe to na poznanstva i održavanje nekih odnosa. A i na oživljavanje odnosa. Kad san radija na rivi bi na primjer sia u Froa na kavu i srea san prijatelja sta ga nisan godinama vidija i odma mi se pridruzija na kavi pa smo ka malo „catch upali“ sta englezi kazu.“

(Z. P., djelatnik s prostora rive)

„Pa ako je, mislin kakvi su Splićani, kad je sunce svi su na rivi, kad dođeš na rivu ili Matejušku sretnoš ljude koje znaš, sretnoš svih i sa pasima, prijatelje, ove iz srednje, tako da svakoga ima za nač i srest. Iskreno, dolazak na rivu mi utječe na povezanost sa ljudima sa kojima se inače družin, na primjer ako se nismo dugo vidili onda ih sretnen na rivi i drago mi je da smo se vidili, pa ćemo vjerojatno onda i uzest kavu ili sist na zidić ili u kafić, malo razminit par riči i idemo dalje. Utječe pozitivno, jer nekad baš znan sigurno evo mogla bi vidit nekoga poznatoga, jer svi putevi vode na rivu.“

(D. G. R., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

4.2.4. Splitska riva kao kulturni fenomen (simbolika rive)

„Tu se sve događa, od protoka turista liti, pa naših domaćih manifestacija ka šta je sveti Duje, tako da mislin da je riva najglavnije misto događanja u Splitu. Uz sve ovo šta san rekla Riva je najveći simbol grada Splita, ka i kampanel Duje, ka Marjan, Hajduk, to su ti neki elementi našega grada, tu ljudi dolaze, žive, družu se, prijateljstva stvaraju, veze, mislin ja san tu momka upoznala (smijeh). Nekako nas spaja.“

(D. G. R., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

U kontekstu simbolike splitske rive, kazivači su izdvojili prostor Rive kao jedan od sastavnih elemenata tvorbe identiteta grada Splita. Prostor rive je opisan kao jedna bitna karakteristika grada sa svim svojim događanjima, te je uz zvonik Svetoga Duje, Dioklecijanovu palaču, Marjan i NK Hajduk spomenuta kao jedan od tvorbenih elemenata identiteta Splita.

„Mislin svaki put kad je nešto u Splitu, neko izvještavanje i slično uvijek bude slika Rive i u pozadini se vidi kampanel Svetoga Duje i to dvoje stvara tu neku, neke, neku kao sliku, ustvari to je i ono kad mi neko spomene Split šta i ja zamislin prvo ka neku sliku u svojoj glavi, riva i sveti Duje i mislim da su svi građani vezani za to dvoje.“

(A.M., djelatnik s prostora rive)

„Mislin da je to jedan od vizualnih simbola Splita. Riva, sveti Duje, Poljud, Marjan, Hajduk. Palača naravno. To su sve neke građevine i prostori koji su sinonimi Splita, pa tako i riva.“

(Z. R., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

Osim monumentalnih odrednica, kazivači su iznijeli stav da prostor rive reflektira stanje u društvu (njih 5), odnosno J. O. opisuje „ozračje grada, duša grada, kakva je riva, takvi je danas grad“, te se posebice pozivaju na „identitet grada“ kroz pojam „naš đir“ kako bi objasnili tu svoju urbanu kulturu koja se producirala na tom prostoru, a kasnije i na cijelo društvo koje se tako identificiralo.

„Mislin da ustvari za sve građane ima neko to lipo značenje, misto okupljanja i druženja, ono di se slavi i ispraća.“

(T. M. R., djelatnik s prostora rive)

Međutim, svi kazivači iz skupine izvornog stanovništva stare gradske jezgre uz dvoje djelatnika s prostora rive su iskazali opreku „nekad-sad“ u kontekstu simbolike rive za identitet grada, pa tako opisuju da su načini korištenja rive i stilovi u društvu koji se repliciraju na prostor rive sasvim izmijenjeni u odnosu na periode ili prije rekonstrukcije ili u periodu 80ih i 90ih godina 20. stoljeća. Osim rekonstrukcije, kao problem je navedena pojava masovnog turizma koji je utjecao na promjene u životu u centru grada, a te su se promjene reflektirale i na načine korištenja rive, pa posljedično i na stilove koji se tu izmjenjuju.

„Mislin da je danas đir ić na rivu da te se vidi, jer je riva neka vrsta dnevnog boravka, ka tinel šta bi mi rekli, ali ono šta je bilo 80ih i 90ih da se baš masu razlikuje od poimanja rive danas. Ka tu jesu neki tragovi tih običaja dolaska, ali mi se pari da je način korištenja izminjen zajedno sa ovin đirevima šta se danas doli motaju.“

(Z. P., djelatnik s prostora rive)

„Baš je drugačije. Nekad je cili grad dolazija u grad i sami grad je nekako dava taj splitski đir, samo od sebe, moga si ga nanjušit, opipat, osjetit. Bilo je predivno. Mladosti je bilo na svakome kantunu, od rive, Peristila, Pjace, ali bilo je i starijih, bilo je familija, pogotovo dice koja su se igrala, nabijala na balun od jutra do uvečer dnevnika i to je sve trajalo do unazad desetak godina, onda su krenili malo jače u apartmane, pa prodavat stanove, pa prodavat kuće, pa eto, na kraju u našoj kući i susidnima imajoš familija koje se drže, ali usrid zime, kad se apartmani pozatvaraju više je ugašenih svitala nego upaljenih.“

(Z. R., izvorno stanoništvo stare gradske jezgre)

„A misli smo da je ta riva identitet grada kao takva. S vremenon se promet, promet je prije bia na rivi, promet se onda ugasiya, pa se otvorila šetnica za pješake, to je nama odgovaralo najviše, ja san odrasta uz takvu rivu, te stare palme, te stare klupice, šentade, jednostavno je ta riva bila toliko naša, toliko predivna, autentična i ako je triba doć turizam tili smo da turisti vide kako mi živimo, kako smo mi odrasli na njoj, međutin evo, odredilo se da se riva promini, da se stave famozna vješala u navodnike, te bliješteće bijele ploče i tako, ovaj, eto, usudin se reć da smo se s godinama svi navikli na tu novu rivu, ali se s nostalgijon sitin stare rive, kad gledan slike lipo me razveseli taj ambijent i kako je nekad bilo. A taj identitet, ka da smo prodali dio sebe, svoju dušu, prije masovnog turizma.“

(E. Ž., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

„Ustvari onaj naš Split se samo predstavlja sa Rivon i Svetin Dujon ka onaj grad šta smo bili nekad, a danas smo ustvari daleko od toga jer se tu ne nudi ništa splitsko, nego globalno, internacionalno. Ustvari, ta duša grada se oće nekako preformulirat i preoblikovat u nešto strano, a turisti, a ni mi ne možemo više doživit taj naš identitet niti to šta mi zapravo jesmo.“

(T. M R., djelatnik s prostora rive)

4.2.5. Odnos turizma i javnog prostora

Pojavu turizma kazivači navode iz dva razloga: prvi, naveden ranije, za promjenu u definiciji identiteta koji su pridavali prostoru rive na kojem se producirao „splitski đir“ kasnije translaticiran i na identitet cijeloga grada, i drugo, za pojavu problema koji su se javili poput apartmanizacije stare gradske jezgre, raseljavanje stanovništva iz centra grada, zatvaranja određenih trgovina i općenito promjena koje je turizam unio u njihove živote. Kazivači iz skupine izvornog stanovništva su svi iskazali da je prije pojave masovnog turizma život u centru grada bio bolji u vidu kvalitete života koje objašnjavaju kroz apartmanizaciju, iseljavanje njihovih susjeda i poznanika na periferiju, zatvaranja nekih autohtonih trgovina i lokala, te otvaranja unificiranih ugostiteljskih objekata orijentiranih na potražnju u turizmu. Navedeni prostori turistifikacije se prema kazivačima također odnose i na prostor rive.

„A taj život prije, tipa u mom djetinjstvu, više smo se mi dica igrali po gradu i na rivi, a uglavnom su se svi iz ekipe odselili, sad nema tog života na ulici više. Došli su apartmani i turizam na velika vrata i sve to rastirali.“

(D. G. R., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

„Uglavnom, od mojega djetinjstva palača je bila iznimno prazna, mislin prazna sa kafićima i slično, doli su živili lokalni stanovnici, većina restorana i svega šta danas imamo nije postojala, bila je zatvorena, kad bi se došlo na rivu, e tamo je bilo uvik dice, bilo je dosta prometnije nego taj sami centar, odnosno palača, baren iz moga nekoga viđenja stvari. Kako je vrijeme išlo, tako je grad postaja sve napućeniji i napućeniji i nekako sukladno tome je riva postala isto tako nakrcana. A to se vidi i zadnjih godina, riva je krcata svaku večer, šta turistima, šta lokalnima, a šta je ono, malo se minja taj identitet grada, o tome se uvik priča, a to je sve ka za neki dobrobit svih nas, bar tako kažu, sad šta ja znan, ne slažen se baš. Mislin, sve se vrti oko turizma.“

(E. Ž., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

Za vrijeme turističke sezone svi kazivači navode za opis rive u ljetnom periodu velike gužve i sadržaj više orijentiran na prodaju u turizmu. Tijekom trajanja ljetne turističke sezone kazivači navode kako je prostor rive najmanje okupiran turistima u jutarnjim satima, te se tada mogu susresti s poznanicima, obaviti kupovinu i družiti se na prostoru rive. Već u popodnevnim satima, a večernjima pogotovo, kazivači su naveli kako ima najmanje lokalnog stanovništva na prostoru rive, a više turista koji razgledavaju ili koriste pogodnosti ugostiteljsko-turističke

ponude. Osim toga, neki kazivači su iskazali stav da iako prostor rive utječe na susrete s poznanicima, tijekom ljetne sezone je to smanjeno, te su iskazali stav da zbog ljetnih gužva ni oni, a ni njihovi poznanici nemaju tendenciju okupljanja na prostoru rive.

„Ljeti je to prenakrcano, gužve su u bilo koje doba dana osin ujutro, kad jedino ima domaćega svita i ovih radnika šta doli lavoraju, ali inače u ostatku dana to je misto provoda za turiste.“

(T. G. R., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

„Liti je riva krcata, turizam, turistička sezona, ima previše ljudi, svašta se dešava i to je možda osin Peristila jedino misto di se nešto uopće događa, šta je sasvin uredu za omladinu, za turizam, za posjetitelje, ugostitelje i tako dalje, ja osobno ni to baš ne volin, ah šta da kažen.“

(Z. R., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

„Ujutro na rivu, ujutro ljudi koji rade u gradu, pa srknu kavu na brzinu i penzići koji idu na Pazar i žive doli u centru. To ti je ćipo precizno. Popodne i navečer, liti, to su turisti i to je obavezna garda u svako doba dana, tad nema lokalnih baš, jer je liti vruće, a budu prijepodne, ka šta san reka je li to kava, peškarija ili neka obaveza pa onda dođu doli, navečer opet, mladi i turisti.“

(Z. P., djelatnik s prostora rive)

Osim toga, neki kazivači (njih 5) su iskazali stav da iako prostor rive utječe na susrete s poznanicima, tijekom ljetne sezone je to smanjeno, te su iskazali stav da zbog ljetnih gužva ni oni, a ni njihovi poznanici nemaju tendenciju okupljanja na prostoru rive, a jedna je kazivačica rekla kako od lokalnog stanovništva u vrijeme ljetnih gužvi susreće najvećom većinom poznanike za koje zna da rade neki sezonski posao s kojim je vezan na boravak u centru grada.

„Ljeti nekako rjeđe viđam ljude koje viđam zimi jer fala bogu ljudima se ne da preko ljeta spuštati kad ima krcato turista i onda ona gužva, ma ko će to, tako da zimi kad nije sezona lipo se spustin do rive i onda su naši lokalni tu i u miru popijen kavu.“

(A.M., djelatnik s prostora rive)

„Slabo, bude jedna, dvi maksimalno osobe da vidin koje znan. ... Ljeti, pa evo, prekrcato je. Nije bitno je li vikend ili tjedan, jer svakako je nakrcano sviton, pogotovo navečer. Previše gužve, mimoilaženja, pa se dodaju razni štandovi i ulični zabavljači koji oduzmu 5-6 metara

kvadratnih prostora i tako, stvarno zna bit gužva i uspori svaku prohodnost, pa ako neko ima kolica sa diteton, bicikla ili nešto, nezgodno je ... “

(E. Ž., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

„A tipa liti, lokalno stanovništvo ili se ne susreće doli na rivi jer ima puno svita i gužva je pa ne ideš za tin ko di ide ... ljudi izbjegavaju rivu i općenito centar radi gužve. Često čujen da ljudima ide na živce ta gužva, pa idu dalje od centra ili rive, tako da sretnen liti više ljude koje znan da rade u centru sezonske poslove.“

(T. M. R., djelatnik s protora rive)

4.2.6. Kvaliteta i utilizacija prostora i sadržaja tijekom ljetnog i zimskog perioda

Kazivači su bili pitani da opišu koje razlike između ljeta i zime primjećuju na prostoru rive u smislu posjećenosti, količine sadržaja, manifestacija i sl., te je pojam „gužve“ najviše korišten kako bi se opisao ljetni period, dok su odgovori za zimu uglavnom na tragu velikog kontrasta između dinamične i napučene ljetne sezone i manjka posjećenosti i sadržaja tijekom zimskog perioda izuzev manifestacije „Advent u Splitu“, koja se posljednji put odvila 2019. godine, odnosno u vrijeme kada su bilježena promatranja za potrebu izrade ovoga rada.

„Danas kad to turisti idu ća, onda imamo promenadu priko jeseni i zime, to je izlog i modna parada, ko ima koje jakete i postole, to je priko dana, a kad padne noć oko 5 popodne je mrtva, pasa nema, osin ako nije advent ... “

(J. O., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

„... dakle zimi u jutarnjim satima ima najviše lokalaca, a popodne i navečer ima malo ljudi, moglo bi se reć da je ustvari prazna u odnosu na ono kako izgleda ljeti.“

(A.M., djelatnik s prostora rive)

Na pitanje generalnog dojma rive i nekih općih karakteristika dosta kazivača je opisivalo sadržaje koji se nalaze na prostoru rive tijekom ljetne sezone, poput štandova za prodaju izleta u parkovnom (zelenom) dijelu na šetnici uz more ili štandova za suvenire koji su postavljeni uz južni dio središnje promenade. Tijekom zime se ti štandovi uklanjaju, te se postavljaju štandovi

za održavanje „Adventa u Splitu“, odnosno popularno nazivanog „kućice“ koji traju tijekom prosinca i završavaju prvom polovicom siječnja. Kazivači tvrde da prije i nakon završetka te manifestacije riva djeluje prazno u usporedbi s ljetom.

„Sa druge strane, zimi je suprotno totalno, nema ljudi, ništa se ne događa, pošto ni nema građana, stanovi su apartmani, nema nikoga. U večernjin satima zimi na Rivi nećeš srest nikoga. Od velikoga šušura ljeti, do velike tuge zimi, eto.“

(Z. R., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

„ ... drukčije je liti, drukčije je zimi, liti je prenapučeno i krcato, nemaš di proć i sist, pogotovo uvečer ili kad se bliži kraj dana, stvaraju se gužve jer ima svita, ima turista i to je tako ... onda imamo promenadu priko jeseni i zime, to je izlog i modna parada, ko ima koje jakete i postole, to je priko dana, a kad padne noć oko 5 popodne je mrtva, pasa nema, osin ako nije advent. Nema sadržaja i događanja nikakvih, katastrofa.“

(J. O., izvorno stranovništvo stare gradske jezgre)

„Pa je, liti je baš nakrcano ljudima, a čak i na ovim, kad je lipo vrime i kad se sjate u grad. Često je to tako, ali je i često prazna, nikad nije umjereno. Doduše, e, često puno i prazno. Liti je jedina razlika šta je češće punija nego zimi, a i tu je razlika jer su posjetitelji domaće stanovništvo, za razliku turista liti. Liti rijetko da će ikad bit prazna. A zimi ima dosta takvih dana.“

(Z. P., djelatnik s prostora rive)

Također jedna od primjetnih razlika između ljeta i zime je to što zimi osim „Adventa“ nema nikakvih drugih događanja na prostoru rive. Kazivači su uglavnom spominjali nedostatak sadržaja zimi kao najveći nedostatak na rivi, a Z. P. primjerice iako često ne odlazi na prostor rive otkad ne radi tu, navodi kako *„eto na advent bi iša, možda mi je čak to bila motivacija za ić doli, jer se nešto događalo u gradu, a da traje iza 4 popodne.“* Iako su neki kazivači poput T. G. R. „Advent“ opisali kao *„umjetno postavljen“* i *„nije naš proizvod“* ili kao Z. R. *„samo uduplani kafići, odnosno kafići nasuprot kafića“*, ostali kazivači imaju pozitivno mišljenje o tom događaju i iskazali su da posjećuju prostor rive dok on traje.

4.2.7. Prijedlozi i preporuke

Kazivači su bili upitani da odgovore imaju li vlastite ideje za poboljšanje postojećih problema koje su prethodno navodili tijekom trajanja intervjua, te eventualne vlastite preporuke. Problem najviše uočen među kazivačima je čistoća za koju navode da je glavni problem tijekom ljeta. Rješenja predlažu u vidu češćeg opticanja komunalnih redara koji bi pratili generalni red na prostoru rive i suzbili ponašanja koja vode onečišćenju prostora i češćeg obilaska čistoće u ljetnim periodima kada znatno veći broj ljudi posjećuje prostor rive. Isto se odnosi na zimski period, točnije vrijeme održavanja Adventa.

„ ... di su klupice, znaju bit kante prikrcane smećon, to ispada, pa stoji kraj kanta za smeće, šporko je, nehigijenski, tribalo bi se odredit to da se čisti i više vodi računa o tome. Prodaju Split pod internacionalni grad, a dođu turisti na rivu i vide to smeće kako ispada iz kanta kraj tih škovaca, užas.“

(T. M. R., djelatnik s prostora rive)

„Najveći problem je... Asti ... u ljetnim mjesecima definitivno, broj jedan, čistoća. Znači s obzirom da je prevelika posjećensot rive preko ljeta mislim da bi ova naša lokalna tvrtka koja vodi računa o čistoći trebala biti ažurnija šta se tiče toga ...“

(A.M., djelatnik s prostora rive)

„Jer usrid lita imate situacije da ljudi prolaze priko rive, a škovace ispadaju iz kanti, pa je li to uopće za pokazat igdi, grozno.“

(J. O., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

„Pa čistoća. Amo krenit sa tin. Ja vidin svaki dan oko 10, 11 sati navečer krenu ova polivanja sa vodon ka pranje rive, međutin da se nadovežen, od Marmontove, pa priko cilih ulica, problem je čistoća, od tragova guma bicikla, karila, svega drugoga sa kotačima, problem su razbijene čaše, boce, kafîci na rivi postanu klubovi u večernjin satima, šta tu drnda bas, neman ja ništa protiv basa, nego to vuče druga ponašanja, jedno vuče drugo, ljudi na primjer side negdi piju pive, pa ostave te prazne boce i limenke na putu, doslovno se na svakon kantunu može nać praznih boca, tipa ako su turisti koji su malo bahatiji onda se piša po ulici, riga se di god se stigne, na suprotnu stranu di je zelenilo, bude puno pakiranja od kokica, kartonske one šalice za coffe to go, boce sokova, ma svega, a kante, kante služe, ono, često su pune, rade se piramide škovaca, pa onda ovi obrišu to čisto reda radi, ma vidija san tisuću puti da neko sidi

na klupi jede nešto i onda ostavi na klupi ili pokraj nje ostatke spize jer je kanta prepuna, ma užas.“

(E. Ž., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

„ ... najgore mi je isto kad je Božić i advent, prošle godine ih nije bilo nego po Đardinu, dobro ne možemo sad puno tražit, korona je bila, ali prijašnjih godina je to malo neuredno bilo, malo šporko djelovalo to sve skupa, pa koriste one klupe izad ka skladište, ima kabela izad po parku ajme ajme.“

(D. G. R., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

Osim čistoće spominje se problem nedostatka sadržaja. Za vrijeme ljeta su kazivači iskazali da bi češće posjećivali prostor rive kada bi postojao neki sadržaj usmjeren na privlačenje lokalnog stanovništva, ali i da se određeni sadržaj usmjeri na promociju kulture u turizmu.

„Problem je neraznolikost sadržaja. ... Sadržaji bi te tribali prisilit da ostaneš na rivi i ka da se potroši, a ne da prođeš.“

(Z. P., djelatnik s prostora rive)

„ ... nedostaje saržaja koji bi predstavio Split, neki folklor, narodna glazba, ali ne da je tmurno i dosadno onako, nego čisto neki sneak peak možda, da se to osuvremeni, ima toga danas puno, to nije nešto ludo za izmislit, a stvarno se traži.“

(K. K., turist)

„Mislin šta se tiće sadržaja da bi tribali smislit nešto šta uključuje i kulturu i zabavu kad već koliko ljudi dolazi tu, da nije samo za sidit i pit kavu. Nekad davno je tu bia improviziran nogometni teren, nacrtali su ga na podu, pa su svi dolazili tu gledat kako ekipe igraju balun, a balun je u Splitu najbitnija stvar i to je okupljalo ljude raznih godina i đireva, mladi i stari, to je bila baza, a na neki način se to potiralo sa ovin stavon prodavanja večera turistima.“

(T. M. R., djelatnik s prostora rive)

Kazivači su kritizirali izgled rive tijekom ljeta zbog postavljanja štandova za prodaju izleta i suvenira koji su postavljeni na šetnici uz more i na dijelu spajanja promenade i zelenog dijela rive. Kao prijedlog rješenja navedenog problema navode unificiranost štandova, odnosno njihovo vizualno usklađenje i drugačiju raspodjelu njihovog položaja na prostoru rive.

„Pošto je liti gužva glavni problem, oni štandovi koji su neravnomjerno i naprasito postavljeni po sredini rive pa zauzimaju prostora ...“

(T. G. R., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

„ ... jer liti ima štandova izgledaju bezveze sklepani, to bi se trebalo ujednačiti i ograničiti ... Pazar, kažen ti. A oni izleti uz more, ti štandovi ka oni su uz more i iza njih su vezani brodovi. Možda da ih nema toliko bi to bilo i uredno, ali oni ka da stvore frontu između pogleda u more i parka, tako da mi je bezveze tu sist, a i nisan vidija ljude da će sad sidit tu i gledat u ove kako probavaju uvalit izlet nekome. Šta mislin, ono iz prve ruke da gledaš kako neko nekome ide uvalit Blue Lagoon tour ili one neke ture (smijeh).“

(Z. P., djelatnik s prostora rive)

Osim čistoće, manjka sadržaja i problema sa štandovima, kazivači su opisali i problem neosvijetljenosti zelenog dijela uz more, pa tako A. M. navodi *„da bi provodila više vremena tu da izgleda malo uređenije, ali u turističkoj sezoni su tu zastupljene samo agencije koje prodaju izlete i koje imaju direktnu interakciju s turistima da bi njima nešto prodali i da bi njih nekako animirali ponudom“*. Osim toga, smatra da je *„preko ljeta uz rub rive di je more prekrvano sa tim prodavačima izleta i tin njihovim kapunjericama, sa svakakvim prodajama i taj zeleni dio je zanemaren, to je liti, a nevezano za to ljeto, zeleni dio nije osvijetljen, on je u mraku“*, D. G. R. navodi da joj bude *„neugodno hodat, jer ima mraka uz more“*, T. G. R. primjerice navodi pod problem *„neosvijetljenost dijela uz more, koji je velika šteta jer bi baš lipo bilo sist na koju šentadu i gledat uvečer u more, a onako u mraku je čisto bez veze“*. Kazivači su iskazali pozitivan stav prema vegetaciji posađenoj u zelenom dijelu i zadovoljstvo s obzirom na manjak zelenih površina u centru grada, a Z. P. navodi kako bi *„da je nešto po sredini zelenila, malo to nekako točkasto“*, ali jednako tako su kazivači napomenuli brigu oko tog dijela posebice tijekom ljeta kada je turistička sezona, te su upozorili na činjenicu da posjetitelji znaju ležati na travnatim površinama, na bacanje otpadaka od hrane i pića u zelene dijelove, a preko zime za vrijeme trajanja Adventa da se tu nalazi ugostiteljska oprema i pripadajući inventar. Dvoje kazivača je iskazalo prijedlog da se na prostoru rive ocrta dio

prostora za biciklističku stazu na kojoj bi vozači bicikla mogli nesmetano prometati s obzirom da su primijetili da sve više ljudi koristi takav oblik prijevoza.

4.2.8. Stavovi stručnjaka

Pod pitanjem rekonstrukcije prostora rive postoje značajne razlike u stavovima kazivača iz skupine stručnjaka s onima od izvornog stanovništva i djelatnika, gdje svi kazivači iz skupine stručnjaka tvrde da je rekonstrukcija i sanacija rive bila nužna. Iz perspektive kazivača iz ove skupine nitko ne smatra da je „ukinut duh mjesta“ rekonstrukcijom iz 2007. godine s obzirom da se riva prema njima i danas aktivno posjećuje i koristi. Osim toga, navode da je rivu bilo potrebno rekonstruirati iz razloga što njen izgled do 2007. godine je izgled prometnice jer je namjena takve rive bila da je po sredini cesta.

„ ... ja zaista smatram da je novo rješenje bilo za očekivati, budući da je nekadašnja Riva bila prilagođena za cestovni promet, tako da pošto se ukinuo taj cestovni promet, neizbježna je bila rekonstrukcija, jer eto, malo je teško koristiti neki prostor koji je prvotno zamišljen kao sadržaj x, ali mi ćemo ukinuti sadržaj x za koji je građen uopće taj prostor i samo od sebe očekivati da će se prostor prilagoditi takav kakav je novim okolnostima. Ma ne, ne... Tako da, rješenje Rive kao isključivo pješačke zone je prihvatljivo rješenje ...“

(L. B., povijest umjetnosti)

„Rekonstrukcija rive, koja je zapravo bila zapuštena u infrastrukturnom smislu ... koja je imala tu potrebu revitalizacije od koje se uvijek jako puno očekuje i tu smo se isto suočili s tim pitanjem. Nije se samo uljepšalo postojeće nego su i autori napravili iskorak, nešto novo, a to novo je dočekano na različite načine. Od struke nisam pročitala nijedan negativan osvrt, ali od strane korisnika jesam, koji su teško prihvaćali to novo, kao stara slika rive se izgubila.“

(A.M.1., sociologija)

„Pa stvar je utome šta svi šta su užasnuti tim izmjenama, da ih se sad pita te šta su govorili da se promijeni duh mjesta, vjerovatno bi odgovorili da je stara bila kamena, a ovo novo je tehno-beton. Jel tako, ono, riva je bila popucani asfalt prije toga. Riva je bila nužna sanacija, infrastrukturna, kompletna, da se na kraju krajeva napravi jedno istraživanje i da, ja mislim da je vratiti asfalt bilo suludo, pogotovo danas kad smo svjesni i ekološke domene projektiranja ovo je jedno vrlo zadovoljavajuće rješenje, riva se toliko dobro koristi, a da je stvarno taj duh

mjesta izmjenjen ne bi bila ovako živa, a ja iman i prema količini zelenila i prema tim organizacijki stav koji je jako dobar, organizacija prostora je dobra.“

(A. Š., arhitektura)

„Rekonstrukcija rive je kvalitetno odrađen projekt, arhitektonska struka je poštovala prostorne odlike same lokacije, kao i povijesne karakteristike, jel, u suradnji sa splitskim konzervatorima i tako je stvoren novi društveni prostor grada koji ispunjava svoju prostornu i društvenu funkciju i on prvenstveno odgovara i kulturi i potrebama 21.stoljeća.“

(L. V., povijest umjetnosti)

Kazivači su upitani da opišu neke generalne odrednice koje ih podsjećaju na prostor splitske rive pod pitanjima njihovog osobnog doživljaja rive, generalnog dojma i općenito asocijacije na pojam Rive. Tako neki odgovori variraju od L. B. koja navodi pozitivan dojam rive i *„sve ono što glavno gradsko okupljalište i šetnica treba bit“*, A. Š. *„kao uvijek osunčana promenade“*, A. M. 1 *„specifičan prostor jer je duboko uronjen u prirodni element mora“*, L. V. *„odraz naše, splitske zajednice“* do A. L. *„relativno komforna, urbana, ozelenjena, jedan obalni prostor koji može biti čak i intimniji, ima kafića di se možete uvalit u rupe, promatrat druge ...“*.

Zatim su opisivali ulogu rive u identitetu grada Splita, gdje se načelno slažu da Riva pripada širem krugu tvorbenih jedinica izgradnje vizualnog identiteta Splita.

„ ... pa to je neki označitelj koji zapravo kao jedan fizički medij govori tko smo mi kao zajednica građana nekog grada, što je za nas važno, za naš način života i u tom smislu riva je sigurno jedan od važnijih simbola identiteta grada uz još neke kao što su Dioklecijanova palača, Marjan, Sveti Duje, riva, možda čak i Poljud kao nešto suvremenije arhitekture, kupalište Bačvice, sve su to zapravo djelovi grada i objekti koji na neki način mi stvaramo da nas reprezentiraju, o tome što je taj grad i što bi želio bit, e sad riva kao simbol identiteta svjedoči ne samo onome načinu života kako živimo nego i o nekoj našoj prošlosti, o razvoju grada koji se mijenjao kroz vrijeme, a uz taj fizički element simbolike i zbog čega mi nju često imamo kao motiv, brošure, razglednice, onda se tu riva pojavljuje, ona je simbol još i zbog svoje socijalne uloge, događaja koji su važni za zajednicu, a odvili su se na prostoru rive i da su pisali povijest, jel, od nekih političkih recimo prosvjeda, religijskih, recimo procesija za svetoga Duju, ispraćaj Olivera koji se događao na Rivi, važni događaji za zajednicu zapravo zauzimaju to mjesto i

zajedno sa mjestom čine jedan jedinstven doživljaj. Zato mislim da je jedan od simbola identiteta za grad Split.“

(A.M. 1, sociologija)

„ ... Riva je pojam koji je usađen u kolektivnu memoriju svih stanovnika grada Splita. Nevezano sad za njezine konkretne prostorne granice i karakteristike, njezina uloga je isključivo društvena i samo društvena. To je prostor koji predstavlja grad i njegovu kulturu, a kultura ne postoji bez ljudi koji je stvaraju. Tako da je moja primarna asocijacija na Rivu interakcija ljudi u jednom povijesnom okruženju koja slavi nasljeđenu kulturu i doprinosi njezinom očuvanju.“

(L. V., povijest umjetnosti)

Za kazivače je prostor rive prostor jačanja društvenih odnosa među njenim korisnicima. Kao jedan od opisa prostora Rive A. Š. navodi „*inkluzivnost*“ i činjenicu da prostor rive nudi različite sadržaje svojim korisnicima, komercijalne i nekomercijalne. Prostor Rive je također opisan kao prostor koji ispunjava „*komunikološke funkcije*“ A. L. i „*sociološke aspekte*“ A. K. (arhitektura). Prostor rive je prema A. M. 1 „*prostor susreta, komunikacije, dijaloga, interakcije*“, koji je usprkos pojave masovnog turizma „*uspila zadržat svoj autentični duh*“ koji se očituje u „*očuvanju mediteranskog načina života pod onom 'ko ovo more platit'*“ A. K. i to je prema A. L. „*prostor koji nosi jedan jaki emotivni naboj za većinu Splićana*“.

Kod pitanja komercijalizacije prostora rive postoje određene razlike među kazivačima u smislu koliko komercijalizacije je prihvatljivo za centar grada, pa onda za prostor rive, gdje primjerice A. L. navodi kako prostor rive nije komercijaliziran „*onoliko koliko može bit*“, s obzirom da jedini vid komercijalizacije se očituje u ugostiteljskim objektima uz južno pročelje palače. Ostali kazivači primjerice smatraju da riva postaje komercijalizirana tijekom nekih perioda, primjerice ljeta kada se postavljaju različiti štandovi za prodaju suvenira, izleta i drugih proizvoda koju A. M. 1 opisuje kao vrstu „*diznifikacije*“ prostora zbog „*umjetnog sadržaja*“ koji se postavlja tijekom turističke sezone. L.V. opisuje komercijalizaciju u kontekstu cijeloga centra grada Splita i to povezuje s manjkom sadržaja na rivi jer smatra da je „*prilagođeno globalnim trendovima sa blagim primjesama te neke lokalne kulture u fragmentima preobličene u tržišni proizvod koji zadovoljava potrebe potrošača*“ i da takva komercijalizacija ide na štetu lokalnog stanovništva. Kazivači se slažu da je turizam neupitno utjecao na promjene u centru grada koje uključuju i promjene u korištenju javnog prostora za koji A. K. smatra da nudi „*generičku ponudu*“ koja ustvari „*osiromašuje javni prostor*“. S druge strane A. Š. opisuje kako je primarna funkcija kućica nadograđenih na južno pročelje gdje se nalaze i danas ugostiteljski

objekti bila upravo uslužna i da je pitanje komercijalizacije pitanje „u koliko mjeri se radi o korisnim komercijalnim sadržajima, a koliko su ti sadržaji više orijentirani na turizam“.

Kao glavni problem kazivači su ukazali na problem neujednačenosti montažnih objekata postavljenih tijekom nekih godišnjih doba za koje se kao rješenje predlaže neko okvirno planiranje. Planiranje sadržaja, osmišljavanje infrastrukture održavanja prostora i projektiranje uz pomoć interdisciplinarnosti smatraju kao pozitivan smjer u kojem bi trebalo ići s obzirom da je prostor rive prema A. K. „*prostor različitih slojeva*“ za čije kvalitetno osmišljavanje je potrebna perspektiva različitih struka.

4.2.9. Prostor rive u vrijeme pandemije COVID-19

Tijekom provođenja intervjua za potrebe izrade ovog diplomskog rada u ožujku 2020. godine dolazi do zatvaranja svega (eng. „lockdown“) zbog pandemija virusa COVID-19. Kazivači iz svih skupina s kojima su intervjui bili provedeni u vremenima trajanja pandemije i strogih epidemioloških mjera su se osvrnuli na određene periode 2020. godine, prvenstveno ljeto i zimu. Troje kazivača je upozorilo na činjenicu da je zbog pandemije turistička sezona 2020. godine bila znatno lošija od one prethodne rekordne 2019. godine, te da je turističke ponude orijentirane na strane goste potrebno usmjeriti i na ponudu za lokalno stanovništvo i domaće turiste, pa sukladno tome i formirati sadržaj na rivi. Kazivači su spomenuli drastičan pad u broju posjetitelja navečer na prostoru rive u vrijeme ljeta 2020. godine.

„Osin toga, evo sad kad je bila korona prošlo lito, pa nakon toga prolića niko nije zna kako će bit sa sezonon, tad smo ustvari svi nekako osjetili da mi ne smimo sebi dopustit da se samo fokusiramo na turiste i na turizam, a nama se dogodilo upravo ono čega smo se svi bojali i ustvari, ... odnosno sve je to išlo do te 2019. godine, do prošle godine, nevjerojatno puno gostiju i onda odjedanput paf, nema više, evo ovo lito dosad šta je bilo, samo domaći gosti iz drugih krajeva države, strance viđan sramežljivo, kažu kolege i drugi ljudi kako nije tako loše ka šta smo očekivali da će bit, s obzirom na to stanje, ali evo ja po rivi vidin praznu rivu navečer, a lito je, odnosno prazna je u usporedbi s onin kako smo mi ka turistički grad naučili da ima ljudi. Tako da, baš radi ovoga mislin da sa dopuštanjen tom turizmu da sebi uzme toliko maha i zadaha u centru grada i ova pandemija koju niko nije očekiva, nego se samo tu i tamo spominjalo šta ako... pa evo, ovo je pouka da tribamo imat ponudu za domaće i ne podredit sve strancima.“

(T. M. R., djelatnik s prostora rive)

„... ali onda se dogodi pandemija i posjećenost naglo pada. I tu se ponovno treba zapitat za koga je ovaj grad? Je li za ljude koji u njemu žive ili one koji dođu tu na ljetovanje? U ljeto 2020. godine je sezona poklekla, na rivi su se mogli vidit lokalni stanovnici i tu i tamo koji turist, ali to nam sve govori da se sadržaj mora kroit podjednako i za domaće stanovništvo, jer u slučaju da nam turisti ne mogu doć, ostajemo na lokalnom, domaćem stanovništvu koje je nositelj ovoga društva i nositelj te urbanosti.“

(L. V., povijest umjetnosti)

„Ovo lito je to drugačije, iman dojam da je zimski ambijent u ljetnim okvirima, ujutro su domaći stanovnici na kavi, ljudi koje poznajem viđam, za razliku od prijašnjih godina kad nema šanse da domaće vidin više iza 11 ujutro, a navečer je tako ugodno prošetati rivi, bez one gužve, bez mora ljudi koji idu i ne znaju di će, kafići su, evo sinoć na primjer sidija sam sa curom u kafiću po izboru i bilo je ljudi, ali sve su domaći ljudi, šta je tako teško zamislivo bilo te pod navodnike, rekordne 2019. godine, da će lokalno stanovništvo siditi u miru na rivi navečer u sredini 7. mjeseca.“

(E. Ž., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

U vrijeme zime 2020./2021. godine četvero kazivača je navelo da se usprkos pandemijskim zabranama stanovništvo okupljalo na prostoru rive i smatraju to pozitivnim. Razlog tome nalaze u emocionalnim poveznicama s prostorom rive.

„Mislin sad u 12. misec dok kafići nisu radili, ljudi su se sami skupljali na rivi i sidili na zidiću, uzimali kave za vani, sidili na suncu i družili se, mogli su se svugdi drugo skupit, ali eto na toj rivi su se svi uvik nalazili i družili pa je i za vrime toga perioda kad nismo nigdi smili, opet su svi dolazili tu iako nije bilo ničega.“

(D. G. R., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

„Iako da, ljudi su dolazili na rivu sami od sebe dok je bila pandemija, dok su bila zabranjena masovna okupljanja, tu je vidljiv taj splitski „dišpet“, skupljali su se baš na rivi i iz toga razloga sam ranije spomenila taj socijalni moment, ali i komunikacijski, jer prostor rive služi upravo za to.“

(L. V., povijest umjetnosti)

„Tako da, a da, zimi, kad je bia advent, ove godine nije, zbog pandemije korone, ali svejedno su se ljudi samoinicijativno okupljali na rivi, da, to je bitno za spomenit. Dakle ovu zimu, namisto kičastog adventa na rivi, imali smo situaciju da se ljudi samoinicijativno okupljaju na rivi, a ja razlog tome vidim prvo iz te neke sentimentalnosti, emotivnog odnosa prema tome prostoru prema kojemu svi Splićani i Splićanke gaje neko posebno mjesto u kolektivnoj misli o gradu, jel, iako znan da ima dosta ljudi koji će reć ma ne idem na rivu, tako su neki đirevi koji se meni ne sviđaju, ali svejedno ta pomisao na rivu je ipak pomisao na Split, a sa druge strane, sekundarno, sama činjenica da je riva jedan polu zatvoren, odnosno otvoren, veliki, uređeni javni prostor, dostupan svima, a sada u vrijeme pandemije je poprimio upravu onu ulogu koji bi imao da ljudi nisu zaokupljeni mobitelima i kafićima, a to je druženje na zidiću, na suncu, u

punom smislu iskorištavanja javnog prostora, odnosno hoću reći, tada je po meni riva najbolje nekako korištena od strane naših Splićana. I ništa nije falilo.“

(L. B., povijest umjetnosti)

„Prirodnije je za nas da ćemo poć u centar, jer je oduvik to tako bilo, a to se lipo vidilo ovu zimu kad kafići nisu još radili, ajme šta je bilo lipo, čisto san se vratija u mladost. Šetali smo ja i supruga pasa, prazni kafići, a svita, mladosti po suncu svugdi, na klupama, na zidiću, ma na zidiću nisi moga nać centimetar praznoga prostora jer su ljudi sidili, družili se i uživali. Mislin da je to u nama Splićanima uvik tako bilo da idemo u centar i da se nalazimo na rivi, da se tu družimo i veselimo, iako su vrimena takva kakva jesu, ali mi je drago bilo jer me podsjetilo na vrimena iz moje mladosti.“

(Z. R., izvorno stanovništvo stare gradske jezgre)

5. Diskusija

Prostor splitske rive je prošao kroz različite tranzicije tijekom provedenog istraživanja za vrijeme ljeta 2019. godine i zime 2019./2020. godine. Promjene su dokumentirane promatranjem i opisima od strane kazivača u provedenim intervjuima. U periodu turističke sezone preko ljeta se postavljaju štandovi za suvenire, prodaju izleta i drugih proizvoda na mjestu središnje promenade i zelenog dijela rive na šetnici uz more, prostor se u cijelosti koristi od strane posjetitelja različitih dobnih skupina do kasnih noćnih sati. Neizbježna popratna pojava turizma je gužva i određena komercijalizacija prostora u vidu spomenutih montažnih objekata i planiranja otvaranja sadržaja koji je zbog turizma uglavnom usmjeren na ponudu u turizmu.

Upravo zbog promjena izazvanih pojavom masovnog turizma od turistifikacije i apartmanizacije centra grada Splita, a koje su se odrazile svojim dijelom i na prostoru rive, izvorno stanovništvo je načelno nezadovoljno kvalitetom života u centru grada, a u kontekstu njihovog odnosa prema rivi iznose stavove prikazane u nastavku.

Prvo, na „staru rivu“, odnosno na rivu prije 2007. godine gledaju melankolično i pozivaju se na „nekada je bilo bolje“. Razlog tome se može tumačiti kroz mentalne slike koje kazivači vežu za taj prostor jer im je obilježio neki upečatljiv period života npr. odrastanje i druženje s prijateljima, a odnosi se i na djelatnike s prostora rive koji su također iskazali svoj stav oko sentimentalne povezanosti s prostorom rive kakav je bio prije rekonstrukcije i svoj stav izjašnjavaju kroz objašnjenja kako je „taj prostor imao dušu, a sada je nema“ i smatraju da se s promjenom vizualnog izgleda rive promijenio i „đir“ rive. Izmjena vizualnog izgleda prostora Rive na koji su kazivači navikli i stvorili određene mentalne slike uz koje vezuju nostalgična sjećanja se može promatrati kroz ideju „duha mjesta“ (Leburić, Maroević i Rogić, 2002) koji podrazumijeva određeno iskustvo korisnika koje se može proživjeti jedino na tom mjestu uz koje vezuju takve mentalne slike i posljedično ga tako održavati. Izmjena izgleda Rive je, dakle, potencijalno unijela iz perspektive kazivača nesrazmjer u doživljajima koje su vezivali uz taj prethodni izgled prostora i na jedan način izmijenila „duh mjesta“ koji su vezivali uz to. Takva vizualna izmjena prostora Čaldarović i Šarinić (2017) smatraju, kao što je ranije navedeno, kao pomutnju opće percepcije populacije koja se vezuje uz taj prostor. Iako kazivači kritiziraju novi prostor rive kao umjetan i neprirodan svojem okruženju, oni svejedno posjećuju prostor rive, te ga opisuju kao prostor s kojim vezuju ugodu.

Zajedničko svim kazivačima je da bez obzira koje su probleme naveli i koji su primjer dali za određena pitanja, svakako problemi koje je uzrokovala pojava turizma stavljaju kao glavni uzrok smanjene kvalitete života u centru grada koju vezuju s popratnim stanjem na prostoru rive i njihov stav je da je potrebno planiranje kako bi se optimiziralo stanje na prostoru Rive tijekom turističke sezone, ali i izvan nje.

Drugo, svi su naveli prostor rive kao jedan od glavnih identitetskih odrednica grada Splita, ali smatraju da je ambijent na novoj rivi umjetno stvoren, odnosno da onaj identitet koji se veže na „splitski đir“ koji se reproducirao na prostoru „stare rive“ postoji danas samo u tragovima, te da ovaj novi stil odražava umjetno stvoren ambijent koji pokušava imitirati onaj stari ambijent po kojemu je bio prepoznatljiv.

S druge strane kazivači iz perspektive stručnjaka ne smatraju da je rekonstrukcija prostora značila uklanjanje „đira“ i „ambijenta“, već sagledavaju na problem iz perspektive struke koja je zaključila da je rivi nužno trebala obnova. Osim toga, kazivači iz svih skupina su ukazali na činjenicu da se riva koristi, neovisno o godišnjem dobu, da varira jedino u intenzitetu.

Za vrijeme zime u periodu trajanja manifestacije „Advent“ 2019. godine, korisnici rive su tijekom cijeloga dana zabilježeni na prostoru rive, u kafićima, malo manje u zelenom dijelu, a najviše na promeni zbog činjenice da se po sredini promenade održava „Advent“. Najviše posjetitelja je bilo u jutarnjim i večernjim satima, dok je po završetku „Adventa“ negdje malo prije sredine siječnja do kraja veljače 2020. godine to značajno smanjeno. Pretpostavljeni razlog tome su zimski uvjeti, pa tako najmanje posjetitelja rive ima u kasno popodne i večer, dok ih je najviše po danu i podjednako koriste sve dijelove prostora rive. U kontekstu odnosa prostora i vremenskih uvjeta, Jan Gehl (2011) ne smatra da loši vremenski uvjeti narušavaju odnos prema prostoru, on naprotiv tvrdi da je to upravo iskustvo prostora u različitim godišnjim dobima, dakle i u vremenskim prilikama i neprilikama.

Osim toga, kazivači navode kako problem neposjećivanja rive po završetku Adventa se nalazi u tome što nema nikakvih sadržaja na prostoru rive koji bi ih zadržali tu, osim kafića koji imaju otvorene terase i zbog zimskih uvjeta nemaju tendenciju zadržavanja u njima. Uz zeleni dio uz more se preko zime najmanje kazivača zadržava i naveli su problem manjka osvjjetljenja zbog čega u kasnim večernjim satima nemaju razloga sjediti u mraku. Osim toga, problem tijekom zimskog perioda vide na razini cijeloga centra grada, a to poglavito objašnjavaju u tome što se sadržaj orijentirao na potražnju u turizmu, pa je većina tih usluga zatvorena izvan

turističke sezone ili rade skraćeno i onda se posljedično smanjuje razlog za posjet rive koja je vezana za prostor centra grada.

Usprkos kritikama da prostor rive ima manjak sadržaja izvan turističke sezone, za vrijeme trajanja strogih epidemioloških mjera uzrokovane pandemijom COVID-19 dok su bila zabranjena masovna okupljanja i dok je trajala zabrana rada ugostiteljskih objekata, ljudi su se skupljali na prostoru rive samoinicijativno svakoga dana. Takvu spontanost društvenog okupljanja i aktivnosti aktera Gehl (2011) opisuje kao proizvod dobre opremljenosti prostora, odnosno optimalnosti uvjeta prostora da podupre takvu vrstu interakcije. Prostor Rive je podijeljen u 3 dijela, parkovni dio uz more s odgovarajućom urbanom opremom, središnju promenadu i dio uz južno pročelje Dioklecijanove palače na kojem se nalaze ugostiteljski objekti i posjetitelji ipak imaju izbor između lokacije unutar prostora rive koji će koristiti. Kazivači opisuju rivu kao prostor inkluzivnosti, što javni prostor uistinu i jest, inkluzivan prostor, dostupan svima, ali su to opisali kroz motiv „emotivne povezanosti“ građana Splita s prostorom rive.

U svakom slučaju, prostor rive je prostor za koji su svi kazivači iz svih skupina iskazali da im je prostor ugone i mjesto društvenog života u centru grada na koje i oni i njihovi poznanici rado odlaze i vežu različite uspomene s tim mjestom.

6. Zaključak

Kako Mišetić (1996: 74) kaže „okolina daje karakter mjestu“ pa tako se može reći da prostor Rive daje karakter Splitu. Taj karakter se najviše gradio u posljednjih stotinjak godina koje Borčić i Mrkonjić (2013) opisuju u povijesti Splita kroz postupno formiranje prostora rive kakva je danas. Vizualno govoreći od prvih kavana na rivi uz zidine palače početkom 20. stoljeća, posađenih murvi i postavljenih klupica uz more i sređivanje središnje promenade prostor rive je do danas zadržao tu formu, kao što je zadržao funkciju nositelja javnoga života u Splitu. Sve demonstracije, slavlja, dočeci, ispraćaji i drugi oblici društvenih manifestacija su se odvijali upravo na prostoru Rive, prvenstveno zbog veličine tog otvorenog prostora koji može zaprimiti veliki broj ljudi, ali i zbog činjenice da je taj prostor prešao u funkciju glavnog okupljališta u centru grada.

S obzirom da određeni prostori tijekom vremena postaju prostori s određenom količinom emotivnog naboja koje stanovnici pripisuju tom prostoru, oni također počinju definirati karakter svojega grada. Karakter Splita se u ovom slučaju definirao kroz procese i obrasce društvenog života na prostoru Rive uz dvije specifičnosti, a to je blizina mora s jedne strane, a s druge strane povijesna baština, koje su u percepciji i definiciji prostora rive dale još dodatan sloj složenosti, ali i važnosti u mentalnoj slici njenih korisnika.

Kako je „tradicija iznimno važan čimbenik u povijesnom dijelu Splita“ (Kečkemet, 2007: 408), uz takav emotivni naboj predan prostoru rive, rekonstrukcija iz 2007. godine je za javnost, a ujedino i kazivače (osim skupine stručnjaka) koji su sudjelovali u ovom istraživanju, označila promjenu u koncepciji toga prostora koja se godinama gradila u kolektivnoj memoriji. Perspektiva stručnjaka koji su sudjelovali u istraživanju drugačija je po tom pitanju, te je za njih rekonstrukcija bila nužna zbog same činjenice da se u prostor rive nije dugo ulagalo i da je obnova krajnje bila potrebna. Naglašavaju kako se usprkos toj rekonstrukciji prostor rive i dalje koristi jednakim intenzitetom.

Za vrijeme trajanja ljetne turističke sezone 2019. godine, kada je provođeno promatranje za potrebe izrade ovoga rada, prostor Rive je svakodnevno bio iznimno posjećen, što je naravno rezultiralo gužvama u određenim dijelovima dana i nečistoćom s obzirom na količinu posjećenosti i gotovo nemoguće je bilo zaključiti među posjetiteljima radi li se o lokalnom stanovništvu ili o turistima. Za vrijeme zime 2019./2020. godine, prosinac je obilježila manifestacija „Advent u Splitu“, koja je bila intenzivno posjećena tijekom cijeloga dana, a pogotovo u večernjim satima. Po završetku „Adventa“ sredinom siječnja, pa sve do kraja veljače, izgubio se noćni život na prostoru rive, te se od kasnih popodnevni sati u nekim

danima promatranja nije zatekao nijedan akter. Iz perspektive kazivača iz svih skupina nad kojima su provedeni intervjui nijedan kazivač se nije izjasnio da ne odlazi na prostor rive i da ne veže određene uspomene uz taj prostor, ali među većinom postoji strah od potpunog gubitka autentičnosti identiteta, specifičnosti prostora i na kraju, na razini cijeloga grada, izmjene „đira“, odnosno stila po kojemu Splitsani smatraju da su prepoznatljivi, zbog diktata turizma zbog kojega promjene koje su se dogodile na razini cijeloga grada su se posljedično odrazile i na promjene na razini mikrokozmosa rive.

Možemo zaključiti da se prostor Rive koristi na različite načine. Split je mediteranski grad koji se predstavlja kao identitetski autohton sa svojom baštinom i kulturom. Prostor splitske rive obuhvaća sintezu urbanog i prirodnog zbog toga što graniči s morem s jedne strane, a s druge strane je naslonjen na Dioklecijanovu palaču koja sadrži slojeve baštine i kulture življenja iz različitih povijesnih razdoblja i tome dodatno podupire autentičnost tog prostora. Riva predstavlja prostor druženja, ugone i prostor življenoga iskustva njenih posjetitelja koji reproduciraju „duh mjesta“ koji se projicira i na razinu duha cijeloga grada.

Svi koji su sudjelovali u intervjuima gledaju na prostor rive kao zajednički prostor („tinel“) u koji je potrebno ulagati, planirati i održavati, te promovirati tijekom turističke sezone „autohtonost mjesta“ kroz različite sadržaje koji bi prezentirali Split kroz njegove vlastite posebnosti i karakteristike, a tijekom godine to održavati kroz neke drugačije manifestacije usmjerene na lokalno stanovništvo.

7. Literatura

1. Borčić, G. , Mrkonjić, J. (2013). *Povijest pisana svjetlom : Split od Prisce do Adriane : prvi dio = History written in light : Split from Prisca to Adriana : the first part.* Split: Muzej grada Splita.
2. Čaldarović, O. (2011). *Urbano društvo na početku 21. stoljeća: osnovni sociološki procesi i dileme.* Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
3. Čaldarović, O., Šarinić, J. (2017). *Suvremeni grad - javni prostori i kultura življenja: primjer Zagreba.* Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
4. Gehl, J. (2011). *Life Between Buildings: Using Public Space.* Island Press.
5. Kečkemet, D. (1999). BULATOVA, MARMONTOVA, RIVA, GRADSKI PARK Četiri splitske urbanističke nedoumice. *Kulturna baština*, (30), 315-329.
6. Kečkemet, D. (2007). Rekvijem za splitsku Rivu. *Kulturna baština*, (34), 407-416.
7. Leburić, A. Maroević, M., Rogić, I. (2002). *Splitska povijesna jezgra: zapušteno srce grada (sociološka studija).* Grad Split – Gradsko poglavarstvo – Služba za staru gradsku jezgru, Split.
8. Leburić, A. (2008). Sociološki aspekti uređenja splitske Rive: struktura stručnih i javnih rasprava na fokus-grupama. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, (1), 115-129.
9. Mišetić, A. (1997). Socijalne značajke Rive u životu grada. Primjer Splita. *Društvena istraživanja*, 6 (1 (27)), 71-87.
10. Sim, D. (2019). *Soft City: Building Density for Everyday Life.* Island Press, Washington, Covelo, London.
11. Tomić-Koludrović, I., Tonković, Ž., Zdravković, Ž. (2014). *Zadarska riva kao prostor urbanosti.* Sveučilište u Zadru, Zadar.

8. Prilozi

Prilog 1: Tablica dokumentiranog promatranja

BR	MJESTO PROMATRANJA	DATUM I VRIJEME PROMATRANJA	FOTOGRAFIJA
1.	Obala Hrvatskog narodnog preporoda/Riva (zapadni vrh šetnice)	1.7. 2019., 14:35h	Sl. 7
		8.7.2019., 16:23h	Sl. 9
		25.7.2019., 23:48h	Sl. 17
		26.7.2019., 00:15h	Sl. 18
		1.8.2019., 11:45h	Sl. 19
		15.12.2019., 20:45h	Sl. 24
		28.1.2020., 14:06h	Sl. 25
2.	Obala Hrvatskog narodnog preporoda/Riva (zeleni dio uz more)	2.7.2019., 13:35h	Sl. 8
		10.7.2019., 6:45h	Sl. 10
		15.7.2019., 17:50h	Sl.12

		6.8.2019., 20:18h	Sl. 20
		25.7.2019., 22:20h	Sl. 16
		27.12.2019., 12:20h	Sl. 28
		16.1.2020., 15:20h	Sl. 29
		6.2.2020., 22:05h	Sl. 30
5.	Obala Hrvatskog narodnog preporoda/Riva (1), (5), (6), (6-8), (12), (20)	19.7.2019., 9:25h	Sl. 14
		12.7.2019., 15:22h	Sl. 11
		21.1.2020., 14:35h	Sl. 23
		20.12.2019., 21:37h	Sl. 26
		18.1.2020., 10:55h	Sl. 22
		18.7.2019., 21:48h	Sl. 13
		23.12.2019., 15:48h	Sl. 27
		19.7.2019.,	Sl. 15

		13:22h	
		10.8.2019., 18:26h	Sl. 21

Prilog 2: Fotodokumentacija

Sl. 7. Riva (pogled prema istočnoj strani), 1. 7. 2019.

Sl. 8. Riva (zeleni dio uz more), 2. 7. 2019.

Sl. 9. Riva (zapadni vrh šetnice), 8. 7. 2019.

Sl. 10. Riva (zeleni dio uz more), 10. 7. 2019.

Sl. 11. Riva (5), 12. 7. 2019.

Sl. 12. Riva (zeleni dio uz more), 15. 7. 2019.

Sl. 13. Riva (12), 18. 7. 2019.

Sl. 14. Riva (20), 19. 7. 2019.

Sl. 15. Riva (6-8), 19. 7. 2019.

Sl. 16. Riva (zeleni dio uz more), 25. 7. 2019.

Sl. 17 Riva (zapadni vrh šetnice), 25. 7. 2019.

Sl. 18 Riva (zapadni vrh šetnice), 26. 7. 2019.

Sl. 19. Riva (zapadni vrh šetnice), 1. 8. 2019.

Sl. 20. Riva (zeleni dio uz more), 6. 8. 2019.

Sl. 21. Riva (1), 10. 8. 2019.

Sl. 22. Riva (12), 18. 1. 2020.

Sl. 23. Riva (6), 20. 1. 2020.

Sl. 24. Riva (zapadni vrh šetnice), 15. 12. 2019.

Sl. 25. Riva (zapadni vrh šetnice), 28. 1. 2020.

Sl. 26. Riva (12), 20. 12. 2019.

Sl. 27. Riva (6-8), 23. 12. 2019.

Sl. 28. Riva (zeleni dio uz more), 27. 12. 2019.

Sl. 29. Riva (zeleni dio uz more), 16. 1. 2020.

Sl. 30. Riva (zeleni dio uz more), 6. 2. 2020.

Prilog 3: Protokol polustrukturiranog intervjua

Polustrukturirani intervjui koji se provode među stručnjacima na području sociologije, povijesti umjetnosti i arhitekture:

1. Kako doživljavate prostor splitske Rive? Što vas najviše asocira na taj pojam?
2. Kakav je Vaš generalni dojam Rive?
3. Možete li opisati kakvu ulogu prema Vašem mišljenju ima Riva kao simbol identiteta za stanovnike Splita? Može li se taj prostor promatrati kao područje jačanja društvenih veza među korisnicima? Kako?
4. 2007. godine je Riva potpuno rekonstruirana, te se mnogo građana pobunilo protiv „uništenja stare Rive“. Kako komentirate rekonstrukciju, koliko je ona izmijenila „duh“ mjesta?
5. Je li prostor Rive dobro iskorišten? Objasnite.
6. Što prema Vama privlači turiste i posjetitelje na Rivu?
7. Smatrate li da se na navedenom području tijekom određenog dijela godine nalazi više sadržaja orijentiranih isključivo na potražnju u turizmu? Primjerice, narušavaju li štandovi s prodajom izleta vizualno-estetski dojam i onemogućavaju dostupnost javnog prostora?
8. Smatrate li da se u Rivu dovoljno ulaže s obzirom na njenu posjećenost i važnost u identitetu Splita? Objasnite.
9. Koje probleme najviše uočavate na Rivi? Kako bi se to moglo poboljšati?
10. Biste li preporučili uvođenje nekih novih sadržaja ili poneku izmjenu na aktualnom izgledu?

U slučaju da budem koristila neke od vaših citata u radu, koju oznaku želite da uz njih navodim, Vaše inicijale, neki pseudonim ili šifru? Ako želite inicijale, molim Vas da ih navedete, a ako želite pseudonim ili šifru, želite li sami odabrati ili želite da ih ja dodijelim?

Polustrukturirani intervju koji se provodi među lokalnim stanovništvom, turistima i djelatnicima s Rive:

1. Iz kojih razloga posjećujete Rivu?
2. *Od kada živite u staroj splitskoj jezgri? Možete li opisati promjene koje su obilježile život u centru grada? Na koji način je Vaše odrastanje/život povezan s prostorom Rive? (Samo izvorno stanovništvo)*
3. Kakav je Vaš generalni dojam Rive? Je li prenapučeno tijekom određenih perioda, nedostaje li sadržaja i sl.? Opišite.
4. Susrećete li često ljude koje poznajete tijekom boravka na Rivi? Utječe li to na Vašu povezanost s tim ljudima? Objasnite.
5. *Kakvo značenje Riva ima za Vas? Kakvu ulogu prostor Rive ima za sve građane u kontekstu identiteta cijeloga grada? (Lokalno stanovništvo i djelatnici)*
6. Koja Vam je karakteristika Rive najprivlačnija? *Što Vama predstavlja kao posjetitelju najprivlačnije na toj lokaciji? (Samo turisti)*
7. Smatrate li da je jedina motivacija posjetitelja Rive to što se nalazi u centru grada ili postoji drugi razlog, npr. kulturni sadržaji, susreti s poznanicima itd.?
8. *Tko najviše boravi na Rivi? Tko su najčešći gosti/kupci Vaših usluga? Primjećujete li razlike u dijelovima dana, godine i sl. u posjetiteljima cijelog prostora Rive? Kakve? (Samo djelatnici)*
9. Koje probleme najviše uočavate na Rivi? Kako bi se to moglo poboljšati?
10. Je li prostor Rive dobro iskorišten? Ako ne, kako bi prema Vama mogao biti bolje koncipiran?
11. Smatrate li da se u Rivu dovoljno s obzirom na njenu posjećenost i važnost u identitetu Splita? Objasnite.
12. Biste li preporučili uvođenje nekih novih sadržaja ili poneku izmjenu na aktualnom izgledu?

U slučaju da budem koristila neke od vaših citata u radu, koju oznaku želite da uz njih navodim, Vaše inicijale, neki pseudonim ili šifru? Ako želite inicijale, molim Vas da ih navedete, a ako želite pseudonim ili šifru, želite li sami to odabrati ili da ih ja dodijelim?

Teme polustrukturiranih intervjua među svim skupinama sudionika:

1. Osobni motivi posjeta
2. *Iskustvo stanara stare gradske jezgre o promjenama na Rivi (Samo za stanovnike palače)*
3. Opis osnovnih značajki i karakteristika
4. Splitska Riva kao kulturni fenomen značaj u simboličkoj slici cijeloga grada
5. Odnos turizma i javnog prostora
6. Kvaliteta i utilizacija prostora i sadržaja tijekom ljetnog i zimskog perioda
7. Prijedlozi i preporuke

Prilog 4: Matrica promatranja

Lokacija:	Vrijeme	Dan i doba dana
	Subjektivni dojam	Objektivno opažanje
Akteri (broj)		
Aktivnosti prisutnih		
Interakcija prisutnih		
Prohodnost/posjećenost		
Kontekst		
Dodatni sadržaji		